

LETO II. - 1939

ŠTEV. 5

OBZORJA

REVIJA
ZA
LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN
PUBLICISTIKO

VSEBINA

Branko Rudolf: NOČNA TOVARISIJA — Tone Čufar: SREČANJE Z UBEZNIKOM —
Branko Rudolf: POLT — Anton Slodnjak: OB DEVEDESETI OBLETNICI PRESER-
NOVE SMRTI — Giovanni Pascoli (prevedel Alojz Gradnik): MOJ VEČER (La mia se-
ra) — Aleksander Maklecov: KRIMINALITETA IN DOMOZNANSTVO — Branko Ru-
dolf: JABOLKA IZ PARADIŽA — Ivan Bratko: ZUNANJA TRGOVINA IN TRGO-
VINSKA POLITIKA JUGOSLAVIJE V ZADNJIH 10 LETIH (konec I. 1938) — Amleto
Vespa: MOJ PRVI POSEL — Peter Malec: PODOBA DANAŠNJEGA GLEDALIŠČA —
OCENE

Revija „OBZORJA“

izhaja dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100'—, za pol leta din 50'—, za vsak mesec din 9'—, za dijake za vse leto din 84'—, za pol leta din 42'—, za vsak mesec din 7'—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Prispevki in rezenzijski izvodi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6. Nenaročenih rokopisov uredništvo ne vrača.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo Umetniškega kluba v Mariboru. Ureja jo prof. dr. Vladimir Kralj v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Prosimo vse one, ki so revijo lani prejeli in še niso poravnali naročnine, da jo poravnajo čimpreje.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravna naročnino, bodisi celoletno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, da jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter nam sporočijo naslove onih, ki bi se radi naročili nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte novih naročnikov! Poslužite se položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Kdor želi originalne platnice „Obzorij“, letnik 1938, naj pošlje na upravo din 10'—, z vezavo vred pa din 20'—.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800'—, pol strani din 400'—, četrt strani din 200'—.

NOČNA TOVARIŠIJA

BRANKO RUDOLF

Ozvezdij lesket v brezmesčni noči nad gorami, nad visokimi
in v vodi njih sled, nad valovi razlit, nad vodami, nad globokimi —
vmes veter med bori — šum skoraj pojoči, med debli, med slokimi.

Moje misli so včasih daljave iskale,
ki bila je vsa zvezdna,
vsemirske meglice so pot mi kazale
v neizmernost in brezdna.

Ko bil sem bolj mlad, sem želel si naslad, ko iskal sem spoznanj,
— da ušel bi sedanjosti.
Utešil sem glad. Kje je zadnji prepad, da pogrežeš se vanj?
V tvoji lastni notranjosti!

Ozvezdij sijaj v brezmesčni noči — v tvoji duši odseva njih kristalno
lesketanje.

Globoko v tej noči, glas pomirjujoči oživlja tvoje sanje.

O, da bi podzavestno v sanje — ljudi curljalo lesketanje,
ki je hladno, pa le srce ogreva!

Da...

Bi res bili ljudje še v taki noči,
brez uma in umevanja,
če bi čutili zvezdni sij, — lesketajoči,
od preliwa do odsevanja?

SREČANJE Z UBEŽNIKOM

TONE ČUFAR

I.

Še v torek sem se sam nase jezil zavoljo neprespanih ur in klavrnega ponedeljka, zdaj mi je pa zelo všeč, da tisti nedeljski večer nisem krotil svoje radovednosti. Marsikaj, kar mi je bilo tedaj še skrivnostno zavito v meglo, sem po tem naključju razvozlal.

V gostilni, kjer smo navadno šahirali, je bilo živahno nad običajno mero. Premagala me je skušnjava, vstopil sem in zabil skoraj vso noč v dimu in vinskem vzdušju. V mračni veži se je stiskalo nekaj mladih parov, iz posebne sobe so se oglašali hripavi pevci, živahno je bilo v kuhinji, le točilnica se mi je zdela nekam preveč prazna. Razen točajke Rebekove Majde, ki je urno pomivala kozarce, nisem opazil nobenega znanca. Ona je bila majhna, debelušasta in tudi ne več mlada. Z leti si je nabrala življenjskih izkušenj in je vsakomur znala kaj povedati. Saj ni točila najboljšega vina, tudi zastran kuhinjske umetnosti ni njen gostilničar žel posebne slave, ljudje so pa le radi zahajali k njej. Všeč je bila zlasti fantom, ki so smeli tudi s praznim žepom v gostilno. Zaslužili so malo ali nič, pri Majdi jim ni bilo treba piti, lahko so pa preganjali čas ob kartah, biljardu, šahu in časopisih. Pogosto so tudi zapeli, posebno ob prazničnih dneh. Privabili so marsikoga, ki bi drugače najbrže ne pogledal notri.

„Le podvizaj se, da česa ne zamudiš!“ mi je rekla.

Pokazala je v sosednjo plesno dvorano. Tam se je trlo dosti ljudi. Drug čez drugega so napeto zijali na sredo. Mladi fantje, stalni Majdini gostje, so v strnjenem krogu obdajali mehanika Pavla Virnika, udarjali po taktu z dlanjo ob dlan in kričavo peli. Pavel je pel naprej in sredi kroga plesal ruski kozačok. Sprva je držal roke v boku in med globokim počepanjem metal nogi predse. Potem si je dal desnico za vrat, levico na hrbet in se vrtel na prstih nog. Nato je spet počepal in nad vse gibčno metal nogi naprej in vstran, krožil je z njimi po tleh in bil pravcata vrtavka. Zdelo se je, da se bo vsak hip sprožil po deskah kakor je dolg in širok, a je plesal vedno hitreje in v nemal gledalce. Naposled se je naplesal, se vzel kvišku in si popravil črne lase. V pohvalo so mu zaploskali, on se je pa pretirano globoko poklonil na vse strani in izzval smeh.

„Pavel, še enkrat!“ je zaklical fant blizu njega.

„Daj! Daj!“ so pritegnili drugi.

Pavel je odločno odkimal, si nataknil suknjič in se ves nasmejan, žareč od zadovoljstva pomešal med ljudi. Razhajali so se k omizjem, največ v pivnico. V dvorani je bilo le nekaj miz, ostali prostor je služil za ples. Godci v kotu so brž urezali valček. Dekleta so streljala z očmi po Pavlu

in se mu nastavljala. Bil je junak večera, zelo smo bili radovedni, katero bo počastil s prvim plesom. Čisto nepričakovano se je poklonil Pretnarjevi Jožici, za to zabavo najeti strežajki. Prijetno jo je presenetil, navdušeno se ga je oklenila z vitkim telesom in zarajala, kakor je znala. Imela je kakih sedemnajst let, ples ji ni šel gladko od nog, zato se je pa Pavel tem bolj potrudil. Vsa je rdela. Zanj se je navduševala na nogometnih tekmah in ga hripavo vzpodbujala zlasti tedaj, ko je vodil žogo proti mreži. Zdaj se ji je nekako oddolžil. Na postrežbo gostov je čisto pozabila. Zmenila se ni niti za starše in prav tako ne za pleskarskega pomočnika Alberta Koritnika. Vsi trije: suhljati, priletni krojač Pretnar in debela Pretnarca, prav za prav gospa mojstrova, kakor so ji rekli v obraz, pa Albert, vsi so srebal cviček v koncu dvorane. Zgovorni Pretnar je fantu nekaj dopovedoval, Albert mu je pa kimal tjavendan in najbrže ni prav nič razumel, kaj mu pravi gospod mojster. Z mrkim obrazom je škilil za Jožico, spremljal je vsak njen gib, pogosto je srknil iz kozarca, zariplost mu je vse bolj in bolj barvala obraz. Preden so godci zavrli ples, je šel od mize in se nastavil tako, da sta oba, Pavel in Jožica, lahko spoznala njegovo nejevoljo. Mar jima je bil! Zadovoljno sta se vrtela in se pomenkovala. Albert je čakal, da so godci odložili godala. Pari so se gnetli mimo njega in ko sta se pri-smejala tudi onadva, je očitajoče zagolčal:

„Z mano pa nisi utegnila plesat. Tudi prav!“

„O, Albert!“ je vzkliknil Pavel tako prijazno, kakor je znal samo on. „Kaj ti ni vseč?“

„Marsikaj! Samo s tabo nimam zaenkrat nič. Mislim, da je najboljše, če paziš na otroka in pomagaš Žnidarjevi Ančki prati plenice. Poglej, kako je žalostna.“

Z glavo je namignil v točilnico. Očividno mu je bilo žal, da ga ni slišala Jožica. Domislila se je gostov in je že prej pohitela od mize do mize. Pavel se je Albertu spet zasmejal, vendar posiljeno.

„Ne verjemi ljudem vseh čenč!“ je viknil. „Plenice boš pral ti, jaz nikoli.“

„Boš pa plačeval za pranje!“

„Da, za svojimi otroki.“

„Kakor da Ančkin ni tvoj“, je Albert gnal svoje.

Pavlu je pa že presedal, zato mu je pokazal hrbet. Albert je pobit pobral stran, Pavel je pa gledal malo naokoli. Tu in tam so ga vabili k sebi, mu napivali, v bežnih pomenkih je preslonel pri znancih, a začudo ni šel k nobeni mizi, kjer so bili njegovi ljudje. Najbolj željno ga je požirala z očmi Žnidarjeva Ančka. Bleda in molčeča je sedela z očetom v točilnici. Nekaj tednov poprej je porodila dekletce, za očeta je napovedala Pavla, on se je pa očetovstva trdovratno branil in se ni zmenil zanjo. Vendar sta še nedavno hodila skupaj, veljala je za eno izmed njegovih deklet v posled-

njem času. Nedaleč od nje je jedla preste in klepetala s svojim možem Pavlova sestra Marija. Tudi za ta dva ni imel ne besede ne pogleda. In celo h Kebrovim, pri katerih je že več let stanoval, lep čas ni prisedel. Kakor da je z vsemi najbližjimi dodobra sprt. Največ je plesal. Kljub tolikim nezaželenim obrazom je kazal zvrhano mero dobre volje. Pel je in vriskal, med odmori se je sprehajal s plesalkami, a če je le mogel, je tudi Jožico potegnil v plesni vrvež. Vsakokrat se je neizmerno radovala. Kadar jo je pa Albert povedel na plesišče, se ji je vselej zelo mudilo k mizam. S Pavlom se ni mogla dovolj naklepetati, Albertu je pa molče gledala čez rame in mu po sili odgovarjala. Naveličal se je vleči besede iz nje, tudi on ji je molče gledal čez rame, s kislim, trpkim obrazom. Komaj tretjič je rajal z njo, ko mu jo je Pavel že hotel prevzeti. Dosti fantov se je pritoževalo čezenj, da jim bega punce in ne izbira sredstev za speljevanje. Albert si je lastil Jožico kot dekle in mu je Pavel na lepem postal nevaren. Neprestano je lovil njene oči in se ji nasmihal, potem je pa pristopil k njima in zaprosil za ples. Albert ga je pa zavrnil.

„Ne prevzemaj drugim deklet, za svoje se brigaj!“

„Čudne manire na plesu!“ je vzkliknil Pavel.

Z njegovega obraza je zginila razposajenost, nikamor ni maral stran. Albert bi pa plesal kar naprej, odločno je pokazal, da si ne da vzeti plesalke. Jožica ga je grdo pogledala in se mu izvila iz rok. Bilo ji je nerodno, bala se je prepira, ki se lahko razvije v pretep, kajti Pavlovi znanci so že škilili semkaj in se obregali ob Alberta. Čutila je, da mora stran od njega, in mu je zabrusila:

„Če ne smem z drugimi, tudi s tabo nočem!“

Njen glas je razodeval odločnost in zadovoljstvo. Našla je priliko, da se mu je očitno postavila po robu. Zadnje mesece je hodila z njim po zabavah, šla sta v kino in na sprehode. Preveč navdušena pa ni bila zanj. On se je bolj trudil okoli nje, zelo je bil navezan nanjo in na vso Pretnarjevo družino. Morda bi se Jožica brigala zanj prav toliko kakor za druge, da ji ga niso doma neprestano prigovarjali. Posebno oče je zelo visel na njem, hvalil ga je kot dobrega delavca in treznega, pametnega človeka. Albert je odrinil naravnost k njemu, da se poslovijo, pa sta se gospod mojster in gospa mojstrova potrudila, da je obsedel pri mizi in ju rešil neprijetnosti. Skupaj so prišli, zato jim ni smel pobegniti.

„Nič ne maraj, na plesu je zmeraj kaj“, ga je tolažil Pretnar.

Virnika je pa dobil v roke njegov sodelavec Kosov Ivan. Bil je po svoje šegav in se je rad pajdašil s Pavlom. Odvedel ga je k omizju njegovega hišnega gospodarja. Keber mu je napil in ga okaral, da se nič ne briga zanj. Bil je že dokaj nakajen, govoril je zelo glasno, da ga je žena večkrat povlekla za rokav. On se ji je hahljal, tresel se mu je trebušček in gubal podbradek. Bil je zalit in srednjevelik kakor ona, le da je bilo nje dosti

manj. Kljub zelo enakim letom je bila videti mlajša in nič čudnega tedaj, če so nekateri šepetali, da je Virnik samo zato toliko časa pri njih, ker se s staro preveč dobro razume. Ljudem je zadostovalo, da je hodil mož pogosto z doma. Baval se je s trgovskim potništvom, kajti v domači trgovinici so imeli zmeraj kakšno vajenko in strankam sta lahko stregli gospa Kebrova in edinka Julči. Hčerka je sličila očetu, s plesno obleko je skušala pričarati vitkost, ki je ni premogla. Pavel se ni zmenil zanjo, ona pa ne zanj. Pač pa se je s svojo zgovornostjo vsiljevala svetlolasemu kaplarju Andreju Kopaču. V civilu je bil trgovski pomočnik. Imel je dopust in ga je čakalo še dober mesec kasarniškega življenja. Ko je prisedel Pavel in si po Jožici naročil prigrizek, ni mogel zatajiti rahle zadrege. Gladil si je lase in si popravljaj pas, s pretirano vnemo je poslušal Julči, potem se je pa dvignil in jo odvedel na plesišče.

„Soldate imamo v hiši!“ je zbadljivo vzkliknil Keber. „Slabo spričevalo zate, Pavel!“

„To si že siten“, ga je mirila žena. „Pri nas imajo vendar vsi odprta vrata. Če boš tak kakor ni treba, te drugič doma zaklenem.“

„Hahaha, hlače bi mi rada vzela!“

Mož se je neumno režal, nalival je sebi, Pavlu in ženi. Njej ni bilo všeč, da se spričo ljudi obrega ob kaplarja. Bil je Julčin prvi fant. Dokler se Pavel ni vselil v hišo, smo ju često videli skupaj, nato so se stvari zasukale. Spočetka se Pavel ni zmenil za dekleta. Kadar ga je kdo podražil, da ima kar v hiši lepo priliko za ljubezen, se je odločno otepal namigavanj in je celo trdil, da bo velik revež tisti, ki si nakoplje Julči na vrat. Kmalu je pa sam hodil z njo. Spletla sta zamotano ljubezensko razmerje, med njima se je menjavalo prijateljstvo in jeza kakor sonce in dež v aprilu. Ona se je vmes shajala z Andrejem, Pavlu pa tudi ni manjkalo ljubic. A naj je bilo z njima še tako navskriž, Kebrove hiše se je držal kakor klop kože. Ko je odrinil Andrej za osemnajst mesecev na jug, sta se spet lepo razumela, po njegovem prvem dopustu je bilo pa znova vse narobe. Tedaj se je oprijel Žnidarjeve in zdaj, ko ga je razglasila za očeta ter je silila za njim po gostilnah, se je Andrej kakor za nalašč znašel na dopustu. Z Julči ga ni bilo nič več nazaj k mizi. Plesala sta in se sprevajala v krogu. Potem so volile dame in je moral tudi Pavel z njimi. Družba se je razigrala, vnema parov je rasla, spajali so se v eno samo gnečo oznojenih in razposajenih teles. Po vsakem plesu so s ploskanjem izsilili novega. Godci so jih poganjali zmeraj bolj divje, da bi jih čimprej zmučili. Star, zavaljen basist je sopihal z godalom vred. Iznenada mu je počila struna in vse je obstalo. Godci so se odpočili, a med ljudi se je razlezla nejevolja. Nikakor se niso še marali raziti, basist pa ni imel pri sebi strune in je moral poslati domov ponjo.

„Pavel, kozačok!“ si je zmisлил neki fant.

Pavlu je gôdilo, da še vedno pričakujejo kaj od njega, da je še zmeraj junak večera. Fantje so silili vanj, on je pa pogledal po dvorani, se izzivalno izprsil in vprašal:

„Ali je kdo za rokoborbo?“

Iz oči mu je sijal pogum. Fantje so se spogledali, marsikdo ga je že užugal, vendar ni nihče maral tvegati poraza pred ženskim svetom. Ljudje so pa pritiskali za borbo, tudi gostilničar je bil zanjo, da se mu gostje ne porazgube. Šel je po najdebelejšo ponjavo, ki jo je premogel. Iz gruč se je preril Kosov Ivan. Mnogi so zavihnili nosove, v oči jih je bodla velika roža na njegovih prsih. Nihče ni pričakoval zanimive borbe, premalo ga je bilo v hlačah, dosti manj ko Pavla.

„Če nimaš sodnika, sem ti ves na razpolago“, se mu je samozavestno ponudil.

„Kaj neki bi sodil, ko so pa sami figarji! Kakor je videti, se me vsi od kraja boje.“

Očitek je vžgal. Dekleta so zbadala fante. Marsikoga je zaskominalo, da bi se spoprijel, a so čakali drug na drugega. Ivan je pa Pavlu pomenljivo pomežiknil, mu namignil v kot, kjer so sedeli Pretnarjevi, in ga navidez podražil: „Frkolini se te nemara res boje, kdo bi jim zameril! Nihče nima rad polomljenih kosti. Povabi takega, ki res kaj velja!“

„Vem, kaj bi rad!“

Stopila sta do Alberta.

„V njegovem imenu ti prinašam rokavico“, ga je nagovoril Ivan in kazal na Pavla. „Nič se ne obotavljaj, je že vse pripravljeno za rokoborbo in ljudje tudi komaj čakajo.“

Albert je hladno poškilil izpod čela na ljudi, ki so se natepli okoli Ivana in mu pritrjevali.

„Ne imejte me za norca!“ je zagolčal.

„Boš pa navaden figar!“ je čisto resno pripomnil Kosov Ivan in sprožil smeh.

„Albert, ali te ni sram!“ se je izzivalno oglasila Jožica.

On je pa zasekal vanjo tak pogled, da je morala povesiti oči. Potem se je dvignil in odšel za Pavlom in gostilničarjem ven. Ivan je sredi dvorane razprostrl ponjavo in v spačenem govoru cirkuških napovedovalcev oznanil borbo svetovnih šampijonov. Ljudje so rezgetali nad dovtipi. Pri-tekla sta borca. Pavel v modrih hlačkah in zagorele kože, Albert pa v črnih. Bil je zelo bel in preveč čokat. Segla sta si v roke, sodnik je zabrlizgal, nakar sta se spoprijela. Skrajja je pokazal Albert več moči, Pavel pa spretnosti in se mu je parkrat v zadnjem hipu izvil, da ga ni pritisnil na tla. Težko sta sopla, renčala sta in se prevračala brez prizanašanja. Gledalci so ju vzpodbujali, zlasti ženske. Vsak čas je katera zavrnila ali pa so vsi skupaj zadrževali sapo od napetosti. Do prvega odmora se ni nagnila sreča

na nobeno stran. V drugem spoprijemu se je Albert že hudo utrudil, v tretjem je napel vse sile. Pavel se je pa šele zdaj poslužil vse spretnosti in ga je v ugodnem trenutku pritisnil na hrbet. Vstala sta, si hladno segla v roke, sodnik je pa povedal, da so godci že napeli struno in čakajo na srbeče pete. Potem se je obrnil naravnost k prijatelju:

„Ne zameri, Pavel, zaslužil si darilo, a ga nimam. Kar sam si izberi nagrado, saj ne manjka deklet!“

Smeh. Albert ga ni slišal, takoj je pobral in se ni več prikazal. Pavla so pa fantje dvignili kvišku in so zagnali svoj športni hrup. On je pomahal Jožici, ki je nesla nekomu čaj. Potrudil se je do nje in ga v dušku izpil. Godci so tedaj zaigrali, ona je bila kakor na vzmeteh, a je morala po nov čaj. Pavel jo je prijel za roko.

„Jožica, valček!“

Veselo je razprla oči, pogled ji je zdrknil po njegovem znojnem telesu in mu govoril, naj se obleče. Objel jo je, potem je pa stekel ven. Ona je pohitela po nov čaj, se opravičila pri gostu za zamudo in mu izvabila dobrodušen nasmeh. Mnogi so že plesali. Jožica je oprezala, kdaj se povrne Pavel, a preden ga je pričakala, so jo domači poklicali k sebi. Očitajoč so jo spraševali po Albertu in jo oštevali. Odpravljali so se domov, hoteli so jo s seboj, a se je izgovorila, da mora kot strežajka ostati do konca. Med tem se je prismejval Pavel. Obleka mu je dala novo prikupnost. Oče je dekleta posvaril pred njim, njej je pa šlo pri enem ušesu noter, pri drugem ven. Ljudje niso več dosti naročali, po malem jih je zmanjkovalo, ostajali so le najbolj vneti za ples. Jožica in Pavel sta si ga dodobra privoščila. Pretnarjevi so imeli na zabavi tudi sinova, enemu je naročil stari, naj gleda na Jožico in jo privede s seboj. Potem se je z gospo mojstrovo odpravil domov. Fant je pa imel ta večer svoje zadrege, gnal se je za nekim dekletom in ni utegnil paziti na sestro, saj bi mu bila samo v napoto. Jožico je pospremil Pavel.

Bilo je že dosti čez polnoči, ko sta se zgubila iz gostilne.

II.

Poslej sta se dobivala na mestnih ulicah, se shajala na nogometnih tekmah, hodila sta na Šišenski vrh, za Savo, po Golovcu. Domači so ji ga zlepa skušali izbiti iz glave, ona jim je pa celo ponoči uhajala z doma. Nekoč je gospod mojster bdel do njenega povratka. Ko je začul v vrtu ščebetanje, se je požvižgal na nočni mir, spodrepil je Pavla izpred hiše, hčer pa potegnil noter, si jo položil čez kolena in jo namajil po krajcih kakor že zlepa ni nobenega otroka. Navadno je pri vseh stvareh dolgo čakal in prizanesel, preden je zares udaril. Vajen je bil strpljivosti, saj je le počasi prilezel do mojstra. Trdovratno se je upiral težavam, ki mu jih je nalagalo življenje, ril je toliko naprej, da je vzdrževal pomočnika z vajencem in da je bila

žena lahko gospa. Prvega sina je imel v delavnici, drugega je študiral na srednji tehnični šoli. Punca se je nekaj malega učila šivanja, pomagala je doma in šla kdaj kam za nekaj časa služiti. To pa bolj iz lastne volje, da si je prislužila kakšen dinar. Zanj se je na videz malo brigal, kakor se ni za toliko drugih reči, zaradi katerih je pa v pravem trenutku hudo zrogovilil. Tožilo se mu je po Albertovi družčini, Pavla pa ni maral. Gospe mojstrovi je bil manj priskuten, najbolj mu je zamerila, da se trdovratno izogiba njihovega doma.

„Če bi imel poštene namene, bi te ne lovil samo po cestah“, je govorila hčeri. „Ko kaj stakneš, te bo zavrgel, kakor je Žnidarjevo.“

Jožica je največkrat molčala, včasih je pa trdila Pavlu v zagovor, da ni kriv pri Žnidarjevi in da bi že prišel v hišo, če bi ga ata tako ne sovražil. Gospod mojster je pa hvalil Alberta, ki se je zdaj poredko prikazal. Včasih se je pomudil v delavnici, a v stanovanje ga niso več spravili. Prve tedne je napisal za Jožico nekaj pisem, ki jih je požgala. Ves pobit je hodil po Šiški, pri vinu in kartah je iskal utehe. Ker si pa ni maral s takim življenjem podreti vseh mostov do dekleta, je brž z vsem odrezal. Nekaj se je tudi preizkušal pri drugih ženskah, morda bi rad vzbudil v Jožici ljubo-sumje ali pa ji dokazal, da ni samo ona na svetu.

„Nad ženskami se je treba maščevati“, je zatrjeval pri Rebekovi Majdi v uri velike zagrenjenosti. „Kar ti je prizadela ena, povrni drugi, pa se nekako izravna.“

Koliko je bil zvest svoji grenki misli, nam ni zaupal. Kmalu je spet silil za Jožico, prihajal je v hišo in oprezoval po ugodnih prilikah za pomenek. Ona se ga kar tako tudi ni mogla otresti, saj se nista niti sporekla. Skušal jo je prepričati, da se Pavel z njo samo igra. Rotil jo je, naj v pravem času spregleda, pa je bilo vse samo bob ob steno. Potem se je pa raznesla govorica, da je segel po pipču in si narezal žilo. Ko je uzrl lastno kri, se je otresel želje po prezgodnjem zveličanju in se zatekel po pomoč. Prikazal se je z obvezano roko. Obvezo je skrival pod rokavom in se na zbadljiva spraševanja samo zviška smehljal. Videti je bil ozdravljen.

Zdaj so Pretnarjevi privili dekleta bolj na kratko. Gospodu mojstru ni šlo v račun, da bi zaradi njenih muh nosili ljudje vso družino po zobeh. Sprva Jožice nikamor ni več pustil, potem ji je pa našel v Celju takšno službo, kjer poslom niso dali kdovekaj prostosti.

Pavel ni jokal.

Tedaj se je že komaj kaj utegnil posvetiti Jožici. Bolj ko kdaj poprej se je držal doma. Čuval je Julči. Kopačev Andrej je bil že zdavnaj slekel vojaško monduro, tudi v službo je zahajal nekam sredi mesta, stanoval je pa na Viču. Vendar se je pogosto zglasil pri Kebrovih, posebno prve čase po vrnitvi. Potem se je naveličal Pavlovega varuštva, saj mu z Julči skoraj nista mogla izpred oči. Lep čas ga ni bilo blizu, Pavel pa ni bil na jasnem,

kaj namerja z dekletom. Zvedeli smo, da je neko noč na lepem mahnil na Vič, ga sklical iz trdega spanja in terjal razjasnitev.

„Pavel je spet v škripcih“, nam je rekla Rebekova Majda, kadar smo zaman spraševali zanj. To je pomenilo, da so prišle nadenj stvari, ki se jih ni mogel znebiti s posrečenim dovtipom.

Dosti težav si je nakopal z Žnidarjevimi. Imeli so več otrok in jim je bil Ančkin od sile odveč. Stari, ki je opravljal posel predelavca v neki okoliški predilnici, je krivil ženo, da je dajala dekletu potuho, nje pa ni zanimalo zvonjenje po toči. Skrb za družino je visela na njenih ramah, novega kljuna ni mogla treščiti skozi okno, pač pa je bilo treba zanj rednika. Ker se Pavel ni vdal zlepa, je moral na sodnijo. Plačevanje za otroka se mu je prav zdaj zelo poznalo. V tvornici je visel bolj na niti, pogosto so mu dali čutiti, da ga ne marajo. Poprej, ko so delavci lahko malo bolj na glas mislili in se jim ni bilo treba bati za vsako besedo zlih posledic, so vsi šteli Pavla med najglasnejše. Rad se je postavil zase in za druge, veljal je za puntarja. Zato so mu odjedli boljše plačano delo pri strojih in ga porinili med težake.

„Pokojnine gotovo ne bom dočakal v tej tovarni“, je rad večkrat pou-daril. „Če me poženo, vsaj ne bom plačeval za tuje grehe.“

Pa mu niso pokazali vrat, le na dopust je moral s prvimi, ki so bili odveč, ko ni tvornica obratovala s polno paro.

„Zdaj stavkam na obroke“, se je šalil v takih prilikah.

Brez dela in denarja je visel po teden in tudi delj. Čez nekaj mesecev je dihala tvornica spet na vso sapo in so tudi njega zaposlili vse delovne dni v tednu. Prišel je pa zadnji na vrsto. Kazalo je, da pojde spet vse v redu, Pavel je pa menil, da ga lepega dne postavijo na plano. Iz tega si ni delal velikih skrbi, vsaj pred nami ne. Vendar, nekaj resnosti in celo otožnosti je pa le pokazal. Zdela se mi je kakor maska, ki jo nosi zavoljo spremembe. Včasih je na plesih samo opazoval razposajene pare, sploh je bil zamišljen, zaprt sam vase. Opazili smo, da mu gre trda za denar. Poprej je bil na zabavah odprte roke, zdaj je opuščal celo karte, kljub vsej strasti. Poprej je čestokrat prebil noč ob njih in ob biljardu, zdaj je ponavadi igral samo tedaj, če mu je kdo založil. Ako je zgubljal, je brž odstopil od vsega, zaradi igre ni maral v dolgove. Če je dobival, mu pa spet ni bilo mar noči. Še Julči ga ni spravila stran. Znova sta hodila skupaj. Trgovski pomočnik se je držal bolj svojega Viča, Julči pa ni bila dekle, ki lahko mesece in delj samo vzdihuje in strpi brez moškega. V početku prijateljstva s Pavlom je imela oba hkratu. Še težje kakor ona si je pa Pavel predstavljal življenje brez poležavanja pri ženskah.

„Oženi se, in sicer s tisto, ki jo imaš najbolj rad“, mu je čisto resno svetovala točajka Majda. „Na Kebrovo si najbolj neumen, njo vzemi. Konec bo tvoje norosti in še trgovino priženiš.“

„Ko bi šlo to tako gladko! Zakaj ne! Mislim sem že stran od njih, v Moste. Tovarno bi imel bliže, posebno pozimi, ko ni za kolo. Ampak zdaj ne pojdem nikamor!“

Majdi je rad povedal čisto resnico. Gostilniškim gostom ni bila samo točajka, temveč tudi svetovalka in posrednica v kočljivih zadevah. Fantje so ji bili za marsikaj hvaležni. Ljubila je rože. Nanosili so ji jih o prazničnih dneh in za god. Ona je pa dala za vino. Neki večer jih je spet imela na točajni mizi, pa ni bil praznik in v koledarju nisem našel nobene Marije. V gostilni je bilo dosti fantov. Celo Koritnikov Albert se je ukvarjal s časniki v osamelem kotu. Za nikogar se ni menil. Na sredi so kvartali, med kvartavci je bil Pavel, po njem se je obešala Julči. Točajko je zabaval Kosov Ivan. Ko so jo pa klicali k mizam, sem ga pregovoril za nekaj šahovskih partij. Igrala sva počasi, dovolj zanimivo in napeto. Tu in tam je kdo prisedel in malo pokibiciral. Ljudje so prihajali in odhajali, po sosednji mizi so padale karte. Kvartavci so se včasih močno sporekli, potem so pa spet igrali svojo mero. Ozračje je polnil cigaretni dim, kdaj pa kdaj je zabrněl prezračevalec. Majda je stregla in se zadrževala zdaj pri tej zdaj pri oni mizi. Večer je potekal kakor toliko drugih. Z Ivanom sva tretjič postavljala figure, ko je iznenada pustil vse na mizi in vstal.

„Jožica, ti si tukaj!“ je vzkliknil navdušeno.

Res je stala za vrati in se razgledovala po ljudeh. Albert je bil še zmeraj v gostilni in ni mogel zatajiti iznenadenja. Strmel je vanjo kakor v malo čudo. Ona pa ni pokazala zanimanja zanj. Nosila je popotno obleko in torbico, v zadregi je potegnila iz nje robec in si obrisala čelo. Vsa njena pozornost je veljala kvartavcem. Že je hotela naravnost k mizi, a se je srečala z Julčinimi očmi in je zavila k Majdi. Pridružil se ji je Kosov in jo obsul z vprašanji. Ona se je pa izogibala pravih odgovorov, nič ni povedala, ali prihaja naravnost iz Celja, in tudi namena svojega prihoda ni izdala.

„Zdaj že vse vem, kar sem hotela zvedeti“, je rekla tako glasno, da jo je moral razumeti tudi Pavel. Iz besedi je zvenel hud očitek, gledala je na kvartavce, potem se je pa naslonila na točilno mizo in si podprla glavo, kakor da jo zelo boli.

Majda jo je spraševala, s čim naj ji postreže, ona pa ni marala ničesar. Nekaj mučnega je obviselo v ozračju. Vsi smo čakali, kaj bo naredil Pavel. Z brezbriznim obrazom je pridno metal karte. Še bolj se je zatopil v igro. Šele potem, ko je pobral od tovarišev drobiž in povečal kupček na svoji strani, je pogledal okoli sebe.

„O, Jožica!“

Vzkliknil je z narejeno prisrčnostjo. Nekaj je moral reči, a se je prepozno oglasil. Jožica je že grdo gledala nanj in na Julči. Vse ji je lahko razbral iz oči. Vprašal je kvartavce, kdo meša. Kar prav mu je prišlo, da je bil sam na vrsti. Dolgo je prekladal karte po rokah. Jožici se je pa približal

Albert in se pozanimal, če je bila že kaj doma. Odkimala je in izzivalno poudarila:

„Samo pri Kebrovih sem se zglasila.“

Pavel jo je mrko ošinil z očmi in namršil čelo. Julči je bolj pogrelo, zdrznila se je in begala s pogledom od Jožice na Pavla. Nič več se ni naslajala nanj, izzivalno se je vzravnala, stopila korak proti dekletu in strupeno vprašala:

„Koga si pa iskala pri nas?“

„Kaj te briga!“ je siknila Jožica in se komaj krotila. Znašla se je v veliki zagati. Najrajši bi izbruhnila, kar ji je ležalo na srcu, a pred ljudmi ni mogla govoriti iz pljuč. Vedno več zvedavih, zopernih obrazov je zrlo vanjo. Njim ni marala razodevati svojih tegob; pričakovali so zabavnih prizorov in so jim oči že igrale v smehu. Kar tako pa spet ni mogla stran, izzvala je boj in ga je morala dokončati. Iz Celja gotovo ni prišla samo na uro gledat. Vprašujoče se je ozrla v Alberta. Morda si je zaželela njegove pomoči, morda jo je bilo sram pred njim. Pričakoval sem, da bo vsak čas zajokala, vsaj od jeze.

„Vidiš, tako se te ogleda“, je zinil Albert.

Namignil je na Pavla. Jožica mu je pa pokazala hrbet. Grizla si je ustnice, nekaj je naglo tuhtala, zdelo se je, da bo vsak čas pobrala ven. Vendar se je zbrala, umirila in stopila bliže mize.

„Pavel, ali bi lahko govorila s tabo? Mudi se mi.“

„Potrpi, da končamo.“

„Enkrat ste že, pa se nisi zmenil zame. Do polnoči ne bom čakala.“

„Saj ni treba!“ se je vmešala Julči. „Zakaj pa siliš za njim, ko vendar vidiš, da mu ni prav nič do tebe.“

V dekletih je kipelo. Gotovo bi se opsovali, si morda skočili v lase, da ni Pavel udaril po mizi in zaukazal mir.

„Če mislita uganjati babje komedije, takoj ven! Obe!“

„Pavel!“ se je zavzela Jožica. „Kaj mi ona mar. Pisal bi mi bil, kako in kaj. Veruj mi, pustila bi te pri miru. Pa si premalo korajžen, da bi povedal resnico. Tisti dinar bi že dal za karto, če si poprej lahko toliko zmetal.“

„Igrajmo!“ je prigovarjal Pavel tovarišem.

Jožico je njegovo trdovratno preziranje hudo iznenadilo, zbolelo, potem jo je pa še Julči živo zbodla.

„Kakor da ti je res toliko pisaril“, ji je rekla zajedljivo.

„Pa mi je!“ je hlipala Jožica in zacetpala z nogami. Segla je v torbico, iztrgala iz omota šop pisem in jih bliskoma vrgla proti njej. „Ali zdaj verjameš? Preberi! Da se še tebi odpro oči!“

Potem je zaihtela in se naslonila na točajno mizo. Bilo nam je nerodno. Prvi se je znašel Kosov Ivan. Pobral je raztresena pisma, jih samovoljno stlačil nazaj v torbico in hudomušno pripomnil:

„Jožica, na te karte naši fantje niso vajeni igranja. Zato jih spraviva nazaj. To so sami srčni asi, kje pa je še kara, križ in pik!“

Nekateri niso mogli zatajiti smeha, opazka je vplivala odrešilno. Jožica se je pa skopala na Ivana in ga rotila, naj se še on nikar ne norčuje iz nje, ko je prav tak falot kakor Pavel in sploh vsi moški. Kosov se je za hip zresnil, dobra volja ga pa le ni zapustila in je dekletu prigovarjal, naj ukroti vročo kri.

„Prehuda jeza te lahko pokoplje.“

„Prava reč, če me je takoj konec! Marsikomu bo ustrezeno.“

Zdaj se je dvignil izza mize Pavel. Igrati ni maral več, preobjedel se je Jožice in njenega jezikanja. Saj smo vsi pogledovali nanj in še vedno čakali, kaj bo naredil. Stopil je k razdraženemu dekletu.

„Kaj hočeš prav za prav? Ali si samo zato prišla, da bomo poslušali komedije? Drugi bi te že zdavnaj vrgel ven, taka si. — No, kaj bo?“

„Nič. Kaj pa naj bo?“ je zašepetala v ihti. Prodirno ga je pogledala, rekla pa ni ničesar več. Preveč iznenada je stopil pred njo, da ni našla pravih besedi. Najbrže se ji je zdelo vsako pregovarjanje zaman, bila je ranjena v ljubezni in ponosu, kar se ne zaceli s površnimi besedami. Vrh tega je Pavel spregovoril z njo le zato, ker mu drugače že ni kazalo. S tem se je zameril Julči. Furjasto je šla do vrat, izzivalno potegnila za kljuko in pretirano glasno voščila lahko noč. Pavel je pa stopil za njo in jo pridržal.

„Počakaj, z mano si prišla!“

„Zdaj si pokazal karte“, je vzkipelo iz Jožice. „Dobro! Hvala za pojasnilo. Grdo delaš, a se boš še kesal za to.“

Pri zadnjih besedah je planila skozi odprte duri. Iznenada se je pojavila, iznenada je odšla. Pavel je jezno treščil z vrati kakor da je s tem vse opravljeno. Prvi hip ni nikomur kanilo v glavo, da bi pogledal za ubežnico, le točajka se je potem zavedla, da je ne smemo pustiti same.

„Naj stopi kdo brž“, je svetovala. „Vrag vedi, kaj ji je padlo na pamet. Še dedci so v takih prilikah vsi iz sebe.“

Pomenljivo je pogledala Alberta, ki ji je v naglici plačeval zapitek. Malce je zardel. Merila je na njegovo puščanje krvi. Požuril se je ven. Tudi Kosov Ivan je zginil. Potem se je odpravil ta in oni, saj je bilo že kasno. Fantje tudi kart niso več vrgli. Julči je bila kakor na trnju in je silila domov. Z njo je odhajal Pavel.

„Ne pozabi na moj rojstni dan“, ga je opozorila točajka. „Vrni se! Da se malo oddahnemo!“

„Kaj pa jaz?“ je vprašala Julči.

„Same fante hočem! Babe ste samo za prepir.“

Julči se je namrdnila in odšla, z njo pa Pavel. A še preden je Majda odnesla najlepši šopek v posebno sobo in pripravila pijače, peciva, je bil

že nazaj. Nekam olajšano se je prizibal, potrepal je Majdo in jo pohvalil kot najbolj pametno punco. Ne da bi čakal, si je nalil vina in ga polokal. Točajka je zaklenila duri, pogasila luči in nas posadila okoli obložene mize v posebni sobi. Razen Pavla so bili še njegovi kvartavci, fantje iz atletskega krožka Špartak. Kmalu smo se razživeli. Poskušali smo tudi zapeti. Komaj smo dobro ujeli glasove, je pa nekdo potrkal na zaprta polkna. To nas je vznemirilo. Majda je zaklela, ker ni miru, na ponovno trkanje je pa le morala ven. Nazaj se je prismejala s Kosovim.

„Za kekse in cviček bi me radi opeharili“, se je režal Ivan in stiskal točajki roko. „Tebi čestitam za rojstni dan. Ne bom spraševal, do kam si se postarala in nikomur ne bom razlagal, da si spet leto dni bliže smrti.“ Potem je Pavla zgrabil za roko. „Tebi pa čestitam za nekaj več! Rešen si velikega smrtnega greha, katastrofa je mimo! Zato pijmo!“

Nagovarjali smo ga, naj bi kaj več povedal, a je vsako podrobno razlaganje odbil, češ zanimivosti naj si vsakdo sam nalovi. Kakor jih je on zavohal, tako jih lahko tudi drugi. Pavlu je bilo to kaj po volji, lotevala se ga je razposajenost, kmalu je zapel tako sproščeno, kakor da nima pod milim nebom nobene skrbi.

„Ti poješ, dekleta pa jokajo in si pulijo lase“, ga je podražila točajka.

„Enkrat živimo!“ je vzklikal Pavel in se opijal.

Kazalo je, da hoče v vinu zadušiti, kar mu je neljubega grenilo misli. Navadno ni pil, vsaj ne čez mero. Tudi tokrat je ostal svež, samo jezik se mu je razvezal še bolj ko ponavadi. Spraševali smo ga, kaj kani s tolikimi dekleti, ki si jih je sčasoma nakopal na vrat. Naše zbadljivke je sprejemal kot priznanja svoji osvajalni sposobnosti, smehljal se nam je v nečimurnem samodopadenju. Vstal je, dvignil čašo, napil točajki, potem pa vsem svojim ljubicam.

„Nekaterim sem bil prva ljubezen“, se je pohvalil, „nekaterim največja, tista, ki se do smrti ne pozabi. Dožive jo zrele ženske in ponavadi ni prva. — Razočarane, prevarane gospe pa so sladkorčki zase!“

Smoknil je z usti, mi pa v smeh. Mahoma se je zresnil in naglo poudaril:

„Pa ne mislite, da se obesim na vsako zakonsko krilo, ki tišči za mano! Ivan ve, da res ne!“

Kosov mu je prikimal in smo radi verjeli, da to drži. Potem ga je dražil, da vsega le še ne pozna. Beseda je tekla o stoterih neizpolnjivih željah, dosti otroške naivnosti je bilo v tem besedičenju, dokler ni Pavel pribil, da je življenje prekratko, svet pa prevelik za enega samega človeka.

„In še to življenje, ki ga živimo, je neumno, omejeno; vse naše životarjenje ni vredno piškavega oreha“, je govoril. „Gorje, če bi ne bilo deklet! Navsezadnje pa še z njimi ni nič! Morali bi početi kaj takega, kar ima kakšen pomen. Človek bi se rad izkazal. Marsikdo je v malih razmerah lenuh, na pravem mestu pa junak!“

„Zakaj pa počenjaš same neumnosti?“ je vprašala Majda. „Saj ni nujno!“ „Dandanes so samo neumnosti dovoljene! Treba bo v široki svet, kjer se dogaja kaj velikega. In kaj pametnega!“

„Prav nič ni pametno, kar se godi!“ je oporekala Majda. „Iztrebili nas bodo. Na vseh straneh spet zažigajo in moré. Kdor je zadnjo vojsko okusil, ve, kaj to pomeni.“

„Stenice in ščurke preganjajo na mile viže, pa jih ni konec“, se je smeje vmešal Ivan. „Tudi ljudi ne bodo pospravili kar tako. Nekaj jih bo že ostalo. Ne vem, kaj bi dal, ko bi mogel priti čez par sto ali pa tisoč let na svet. Mislim, da bodo dotlej že nehali z rokovnjaškimi manirami. Enkrat morajo priti ljudje k pameti! Radoveden sem, kolika armada tvojih potomcev bo tedaj tlačila zemljo.“

„Mojih?“ se je zavzel Pavel in nas pogledal kakor da smo ga obdolžili česa zelo hudega. „Če se od zdaj naprej bolj ne potrudim, bom s tistim patrom, ki varuje zeljarce greha na trgu, lahko zapel: Ne hčere ne sina po meni ne bo, z nobeno deklino po sreči ni šlo. — Ivan, ne bodi prevelik falot, ne obešaj mi tujih grehov!“

Zasmejali smo se, zlasti fantje so pokazali svojo nevero. Nekdo je omenil Žnidarjevo Ančko, Pavel se je razgrel, udaril po mizi in zatrdil z negotovim glasom:

„Po krivici plačujem za njenega pamža! Opazujte punčko! Bolj ko raste, bolj je podobna nekomu drugemu. Nekateri že vedo, komu; drugim bo pa kmalu jasno.“

„Hodil si pa le z njo“, se je oglasil njegov športni tovariš.

„Saj mi nihče ni branil! Vem tudi, kako je ustvarjena, za ljubezen je presneto nerodna. Verujte mi, na sodniji so me po krivem navili!“

„Recimo, da je res tako!“ je vsekaj Ivan v Pavlov zagovor. Vstal je in dvignil čašo. „Ker še nimaš potomcev, bom pil na zdravje vsemu človeštvu, kar ga bo še ostalo po plinski vojni!“ Naglo je prevrnil kozarec in zastavil prijetno pesem.

Večer se je med tem že zdavnaj prevrnil v pravo noč, a preden je svetlikanje tam za Kumom naznanjalo dan, smo bili že vsak v svojem brlogu.

Čez nekaj dni sem našel Kosovega Ivana take volje, da mi je sam zapupal, kako je oni večer tekla Jožica na gorenjsko progo. Bila je od sile trnasta. Preden je privozil kak vlak, sta jo z Albertom le pregovorila in spravila s tira. Albert jo je odvel k sebi. Sledila mu je brez volje, kakor da ji je vseeno, s kom gre in kako zaživi. Domov menda ni šla, napol potolažena se je drugi dan vrnila v Celje.

„Albert se je izkazal“, je govoril Ivan. „Upam, da se je tudi ona. Tisto noč gotovo nista molila rožnega venca. Nič ne bom presenečen, če se lepega dne vzameta. Ljudje še kaj hujšega tuhtajo.“

Albert se mi je zdel res bolj zadovoljen kakor kdajkoli poprej. Mogoče

sem napačno domneval. Tudi zastran Pavlove trditve, da se je otepal nekaterih žena, sem bil napačnih misli. Ivan je poznal prejšnjo Pavlovo gospodinjjo. Vsak njen stanovalec je bil obenem tudi njen ljubimec. Mož se je ni dosti ogledal. Preveč je bil zagnan v svoje posle, v ženi je pa vrela neugnana kri. Na Pavla je bila posebno neumna in mu je pisarila ter ga lovila, ko ga že zdavnaj ni bilo več pri njej. On se je pa ni ogledal ne tedaj in ne poprej.

„Kdo bi to pričakoval od njega“, ga je hvalil Ivan. „Da se je rešil Putifarke, je šel rajši stran. Bil je čisto domač, ničesar mu niso zaklepali, izborna se je imel, a pred njo ni bil varen. Pri možu je užival posebno zaupanje in mu prav zato ni maral hoditi v zelje. Lepo je ravnal, da ni izrabljal zaupanja. Kakor je ženskar, tako pa le ni črn, kakor ga slikajo. Tudi zanj so meje. Seveda, ne povsod.“

Ker mi je Ivan vse lepo razlagal, sem se pozanimal še za sporno očetovstvo pri Žnidarjevi Ančki.

„To je težja reč. Menda res igra svetega Jožefa. Meni je znano, koga smatra za očeta, ti ga pa sam izvohaj. Vsega ti res ne bom na krožniku prinašal!“

Smehljaj se je kakor vselej, kadar je komu prijateljsko zasolil.

(Konec prihodnjič)

POLT

BRANKO RUDOLF

Petrarca, stari grešnik, ti soneta
si prvi smer dognal, — o duh izbrani,
o Lavri rad si pel in svoji rani
in živel z drugo — to je laž poeta?

Prešeren, veliki in spoštovani,
za Julijo so bila ti čustva vneta,
dovolj si pel za lepega dekleta,
s telesom pa si se posvetil — Ani.

Da bi se z vama kosal, nisem vreden.
Vkljub temu — vedno sem bil rad dosleden,
le zakoni življenja so prekruti.

Mi vsi težko se dvigamo od tal
in vsi verujemo še v ideal,
ki blizu nam je v čustvih — ali s čuti?

OB DEVEDESETI OBLETNICI PREŠERNOVE SMRTI

ANTON SLODNJAK

Misel, ki nas spreleti, kadarkoli spregovorimo Prešernovo ime ali pa odpremo njegove poezije, vzbuja v nas podobo čudovitega življenja, ki se je snulo pred mnogimi leti, a vendarle ni umrlo, temveč živi in raste z nami. Res so zagrebli pred devetdesetimi leti njegovo izmučeno telo na kranjskem pokopališču, toda njegovega bistva — njegovega duha — se ni mogla dotakniti smrt, kajti v njem se je včlovečil genij našega naroda. Prav Prešernova pesem je bila prva in največja manifestacija slovenskega življenja. V Prešernovi pesmi je slovenski narod izrazil globino in moč svoje ustvarjalne sposobnosti, določil si je smer in cilj, skoval orožje za zmago; v njej pa si je tudi postavil zakone in oltarje duhovnega življenja ter si ustvaril ideal umetnostne vere in moči.

Strašna je Prešernova dediščina. Tem strašnejša, ker je zadela narodno občestvo, ki je bilo že razkrojeno od tujega strupa, samo sebi sovraž, ubogo po številu in gmotnem imetju, sprto v samem sebi, onemoglo in pohabljenost zaradi krvavih krivic, ki jih je moralo trpeti zato, ker ni moglo zatajiti svojega duha in jezika, ponižano tudi zato, ker je bilo v svojem bistvu skupina bednega tlačanskega in kmečkega ljudstva, na katerem je kakor v zasmeh čepela jata domačih in tujih zajedalcev. Toda s Prešernovo pesmijo nam je bil dan ukaz hoje za nami samimi, iskanja našega narodnega in človečanskega smisla, prodiranja do metafizičnih in fizičnih posledic zgodovinske resnice, da živimo že poldrugo tisočletje na tej skopi, a sladki zemlji.

Prešeren je bil po svoji življenjski usodi pravi sin našega narodnega občestva. V njegovi življenjski poti vidimo kakor v zrcalu svoj lastni obraz. Ni bilo ponižanja, razočaranja in trpljenja, ki ga ne bi občutilo Prešernovo srce. A onstran svojega telesnega življenja je živel svobodno, bogato, božansko življenje. Tu se je presnavljala bridkost njegove osebne izkušnje v svetlo, radostno, življenjapolno — večno lepoto.

Naš narod te lepote ni mogel razumeti. Presvetla je bila. Kakor skrivnostni goreči grm je plamtela čez slovensko obzorje. In narod se je skrival pred njenim v srca in duše prodirajočim žarom. Tožilo se mu je, da bi se dvignil v njegovem žaru iz zadelih koč na pot tekmovanja in boja za zmago tiste podobe sveta in vesoljstva, ki mu jo je bil iztrgal Prešeren s svojo pesmijo iz srca, katere pa se je narod, oslepljen od dolge robske noči, sramoval.

Toda zatajiti je ni mogel. Bolj ko je skrival oči in srca pred njenim neizprosnim žarom, bolj ko je maličil in preziral Prešernovo svobodno pesem, ki jo je skušal po raznih nepoklicanih glasnikih proglasiti in ponižati v spev zapoznelega trubadurja, življenja in njegovih neobhodnih stranskih poti neveščega čudaka, ali pa celo „pomilovanja vrednega mesenega grešnika“, močnejše je občutil zapovedi, zvence kakor bojni rog iz — erotične popevke.

In to je bila nedvomno edina prava pot k slovenski narodni zavesti. S Prešernovo pesmijo v srcu se nam ni treba bati, da bi zablodili v prazno samodopadljivost, ob luči njegove ljubezni do slovenstva, slovanstva in človeštva ne bomo mogli biti niti v mislih krivični kateremukoli narodu.

Toda mi smo le prevečkrat hoteli razumeti druge, zlasti tako imenovane velike narode, od katerih smo res dobili mnogo kulturnih vrednot in civilizacijskih sredstev. Le malokdaj pa smo si prizadevali, da bi bili pravični — sebi. V trajni zaslepljenosti je živel naše izobraženstvo, do nedavnega vzgojevano v tuji kulturi, za

tuje službe. Tuji ideali so nam zameglili pogled in skalili sodbo o domačih kulturnih vrednotah. Naše doživljanje Prešernove pesmi in vseh naših velikih umetnin je bilo polovičarsko, neiskreno in nejasno. Snulo se je v polmraku, pod premočnim vplivom tujih kultur in literatur. Mislili smo, da smo Prešerna že doumeli, če smo našli v njegovih Poezijah nekaj vzporednic s Petrarkom ali s katerim drugim tujim pesnikom.

To narodno zamenjavanje nepomembnega s pomembnim je bilo tudi vzrok, da nismo mogli prodreti do bistva Prešernove pesmi in s tem tudi ne do svojega narodnega bistva. Naš namen vendar ne more biti, da tvorimo v kulturnem življenju bled posnetek drugih narodov, temveč da skladno z njimi izoblikujemo svoj pogled na življenje. Vsa vprašanja religioznega, socialnega, kulturnega, gospodarskega in političnega življenja terjajo od nas odgovorov, ki ne bi bili samo blebetanje za odgovori drugih narodov, temveč bi izhajali iz naše odkritosrčne in možate volje, pričati pred svetom za upravičenost našega ocenjevanja in našega delovanja tako, kakor nam je dano po duhu, krvi in zemlji. Samo ob sebi umevno je, da se homo v lastnih odkritosrčnih odgovorih vedno ujemali z odkritosrčnimi odgovori vseh drugih narodov.

In če premislimo Prešernove pesmi po tej plati, spoznamo, da je prav Prešeren izoblikoval našo religiozno, socialno, kulturno in politično idejo.

Šele v tem spoznanju zadobi vsaka misel v Prešernovih pesmih pravilno globino in ozadje in šele v takšnem pojmovanju imajo vedno nove izdaje njegovih Poezij življenjsko, a ne le trgovsko upravičenost, kakor naj ima samo v takšni globoki vzhičenosti vsaka spominska beseda ob ponavljajočih se obletnicah njegovih življenjskih postaj — pravi narodni značaj.

Kaj naj Prešernova pesem pomeni za naše versko življenje? Ali ne bo za nekatere ljudi — blasfemija, če skušam dokazati, da se v ljubezenskih pesmih tega frajgajsta nahajajo najgloblje misli o verskem in nadnaravnem življenju, kar si jih je zamislil slovenski človek. Morebiti se bo komu zdelo greh, če razlagam Prešernovo pesem kot najbolj odkritosrčen krik slovenskega srca po izmiritvi in spojitvi individualnih želj in hrepenenj z vesoljnim duhom, brez katerega je nesmiselno naše življenje.

Vsem tem dvomljivcem na kljub ne morem predrugačiti sodbe, če se zamislim v Prešernovo elegijo *Dem Andenken des Mathias Zhop* in pa v *Krst pri Savici*. — Pa tudi večina njegovih drugih pesmi spričuje, da jih je zložil človek, ki je z iskreno religiozno zavzetnostjo doživljal človeško življenje kot vekomaj neizpolnjeno iskanje in kot neutrudno hojo za najvišjim smislom, obenem pa kot prisposodo nečesa, kar se bo razkrilo vernemu srcu šele onstran življenjskega praga —

Ni tu prostor in čas, da razpravljamo tu o Prešernovi odvisnosti od Schellingovega metafizičnega empirizma in drugih idealističnih filozofskih in verskih sistemov, ki se zrcalijo zlasti v omenjeni elegiji. — Poudaril bi samo, da je čelotni Prešernov pesniški svet izrazito religiozno usmerjen. Življenjska predstava, ki jo nosi pesnik v srcu, in s katero nam slika sebe v razmerju do sveta in človeka, je izraz duha, ki je nemiren in nesrečen v materialističnem vrvežu in hrepeni drugam. Tu ne mislim toliko na celotno simboliko in metaforiko Prešernove pesmi, ki je polna verskih, svetopisemskih motivov, ali pa motivov smrti, izginitve, spojitve z zemljo, ki je edina tolažnica nesrečnega srca. — Če izvzamemo Prešernove satirične in prigodniške pesmi, jih je le malo, v katerih ne bi bilo izraženo hrepenenje po smrti, ali pa vsaj ne bi bila smrt tista poglavitna podoba, h kateri teži pesnikova domišljija. Ljubezen in smrt sta poglavitna tečaja Prešernove poezije. — Ljubezen je za Prešerna najvišji življenjski izraz, ki ga edini dviga živega

iz sfere telesnosti v sfero duha. — Ker pa je takšna ljubezen bila vsaj zanj neizpolnjiva sanja, mu je preostal samo še drugi cilj — smrt. Ta rešuje človeka pekoče boleti, da zaman hrepeni po ljubezni, ter umiri njegovo zmučeno in prevarano srce, ki se samo v smrti lahko sprosti in združi z vesoljstvom, iz katerega je izšlo in v katerega je zaman hrepenelo v ljubezni. —

Seveda je bil Prešeren preveč odkritosrčen in velik duh, da bi zamolčal ure dvoma resignacije in obupa. Saj je bila takšna religiozna ljubezen, kakršno je občutilo njegovo srce, pretežko breme za človeka, ki je moral doživeti toliko zlobe, mlačnosti in prezira. Toda prav iskrenost izpovedi in neizmerni prepadi obupa in trpkost Prešernove resignacije pričajo, kako silno je bilo njegovo religiozno življenje in — trpljenje. Kdor ni nikdar obupal, ta sploh nikdar ni veroval!

Če pa nam Prešeren v Krstu pri Savici kliče:

„da pravi bog se kliče bog ljubezni,
da ljubi vse ljudi svoje otroke.“

in če vzklika s Črtomirom:

„Ljubezni vere in miru in sprave,
ne branim se je vere Bogomile.“

tedaj spoznamo, kako strastno je hrepenel po veri, ki bi utolažila njegovo ljubezen. Nič manj pa ne čutimo v njegovi izpovedi slovanske, tolikrat zasmehovane in hudo prevarane ljubezni do človeka, ki zveni iz največjih del ruskih, poljskih in ostalih slovanskih pesnikov in pisateljev. Saj je morebiti res, da prav resnično življenje slovanskih ljudstev in seveda tudi slovenskega kaže dostikrat primere strašne krutosti, vendar to ne more izbrisati in ugasiti našega vročega hrepenenja po dobroti in ljubezni, ki se tako čudovito prepleta z našim sovraštvom in našo krutostjo. Morebiti je prav zavest teh temnih sil v duši Slovana vir tem močnejšega hrepenenja po vesoljni ljubezni. Kljub sorodnosti Prešernove verske misli s Kristusovo se nam odkrivajo v njej samonikle misli. Vesoljstvo je terišče luči in teme. Človek je glasnik večne luči v zemeljski temi. Ustvarjalno delo je pričevanje in apostolstvo luči. Umetnost je tisto življenjsko poslanstvo, ki človeka najbolj približuje luči. V svetlobi umetnikovih dejanj gine zemeljska tema in z njo sovraštvo, sebičnost in smrt. Umetnik je ljubljenec praluči, njen oznanjevalec in služabnik. Luč pa je ljubezen. In v tem spoznanju je vse eno ali se imenuje Bog, praduha ali praluč.

Če smo doumeli Prešernovo religioznost, tedaj nas ne bodo motila več vprašanja, ali je bil naš veliki pesnik frajgajst ali panteist, hegelijanec ali kristjan. Bil je vse to in še mnogo več, ker je vsrkal vase vsa velika človeška verska iskanja in naše slovensko versko miselnost in se je zato v svojem verskem hrepenenju neobhodno moral srečati z drugimi hrepenenji, katere je potegnil v steber svoje pesmi. Ta pesem pa je skozi čudovito ljubezen njegovega srca prihajala iz globin nešteti rodov slovenskega naroda, ki si je izoblikoval na temelju prvotnega slovanskega, ali morebiti prvotnega človeškega animističnega dualizma ter krščanskega nauka svoj verski nazor. V vseh drugih ljudeh našega naroda je bil ta nazor okrnjen, zamorjen ali pa spremenjen v svoje živo nasprotje, s Prešernom se je prvič svobodno oglasil in za vedno razkril.

Kakšno je Prešernovo socialno pojmovanje? Mislim, da sem že z označitvijo njegove verske miselnosti odgovoril na to vprašanje. Vrhovna socialna zapoved Prešernove predstave družbene ureditve sta bratoljubje in svoboda. Zapoved bratoljubja izvira iz Prešernove vse objemajoče religiozne ljubezni. Kako bi mogel človek biti krivičen sočloveku, ki je prav tako ljubljeni sin luči kakor on sam?

Če pa ni, je vendarle bistvo religiozne ljubezni razumevanje, podpiranje in vodstvo slabih in nevednih. Kje se naj bolj izživlja ljubezen do najvišjega duha, če ne v tem, da skušaš človeško družbo preurediti iz divjega boja vseh proti vsem v bratsko skupnost in pravično občestvo? To bratoljubje pa mora temeljiti na svobodi. Človek se je pokvaril prav zato, ker so ravnali z njim sovražno, ker so ga zlorabljali njegovi gospodarji v sebične namene, ker so mu vzeli svobodno odločitev ter ga vpregli kot živinče v svoje zlobne načrte. S tem so prekršili zakona ljubezni in bratoljublja ter niso zmaličili samo sočloveka, temveč so izobčili tudi sebe iz občestva ter tako skopali strašne prepade med seboj in ljudmi. Samo svoboden človek je lahko ustvarjalec in poet, spoznavalec ter služabnik prvotne luči. Zato se bori Prešeren v življenju in pesmi zoper nesvobodo, zato sovraži suženjske institucije in sebične uredbe, ki dovoljujejo človeški družbi ločitev v gospode in hlapce.

V pesmi V spomin Andreja Smoleta je Prešeren jasno vpodobil svoje socialno mišljenje, ko je proslavljal prijatelja Smoleta prav zato, ker:

„bolj'ga srca ni imela Ljubljana,
kak si za srečo človeka bil vžgan!“

in da je to plemenito srce obupalo prav zato, ker:

„videl povesod si kak' iščejo d'narje,
kak' se le vklanajo zlat'mu bogu,
kje bratoljublja si videl oltarje?
s srcem obupnim si prišel domu.“

Kako blizu je Prešernu pojem bratoljubja s pojmom svobode, vidimo iz tega, da se je v prvem zapisku verz: „kje bratoljublja si videl oltarje?“ glasil: „kje svobode si videl oltarje?“

Toda saj ni treba v Prešernovih Poezijah iskati neposrednih izpovedi njegovega socialnega čustvovanja. Vse njegove pesmi izražajo naravnost ali v podobi isto čustvovanje. Nekatere moti, da nimamo več takšnih neposrednih izpovedi ter hočejo zato Prešerna razglasiti za poeta, ki poje samo o tem, kar vznemirja, giblje, žali in radosti njegovo dušo. Četudi ne bi bili prepričani, da je poet v pravem smislu besede glasnik celotnega narodnega organizma, bi vendarle mogli takšne razlagalce Prešernove poezije postaviti na laž, če bi le omenili pesmi: Zdravljica, Zapuščena, Nezakonska mati, Judovsko dekle, Neiztrohnjeno srce, Orglar, Romanca od Strmega grada, V spomin Matije Čopa, Slovo od mladosti, Glosa, Elegija svojim rojakom, Sonetni venec, Krst pri Savici itd.

Dokler ne bomo spoznali osnovne socialne ideje Prešernovega pesniškega dela ter bomo suženjsko navezani samo na literalno pojmovanje posameznih besed ali podob v njegovih pesmih, dotlej bo sad našega prešernoslovja — maličenje pesnikovega orjaškega dela, slepo kopičenje tako imenovanih objektivnih podatkov, brezplodna igra z njimi, namesto globokega razumevanja in notranje ter zunanje preoditve v smislu Prešerna. Sto let se bije pri nas boj za Prešerna in — zoper njega. Prazno je prepričanje, da smo Prešernu danes bliže, kakor so mu bili včasih. Podoba je, da smo se mu danes kljub številnim izdajam in spisom o njem oddaljili bolj kakor v prejšnjih dobah. Kajti s filološko in zgodovinsko razlago, kakor sta obe lahko popolni in učeni, vendarle nehotе priznavamo, da ideje Prešernovih poezij niso živa sila v nas, temveč zanimiv, morebiti tudi dragocen predmet izven nas. Zlasti pa postane znanstveno razglabljanje Prešernove umetnosti neplodno in nevarno, če skušamo samo razumsko doumeti njeno obliko in vsebino. Prve znanstvene razlage evangelijev so vsebovale že tudi dvom v njihov božanski izvor ter v njihova obče veljavna načela. Človeški razum se sicer ne more odpo-

vedati ošabni pravici, da se loteva z jedko razčlemba in ošabno vsegavednostjo vsaktere velike stvari pod soncem, kljub temu moramo nenehoma opozarjati, da je še pot, ki nas vodi v sredo lepote, ne da bi jo krčili s krampom ali dinamitom. Ta pot je prvotna, pa naj se imenuje mistika ali čustvovanje ali vera. Kažipot do nje nosi človek v srcu. Da jo najdemo, ni treba statističnih, filoloških, fonografskih in stilnih pripomočkov, s katerimi se sicer včasih res posreči znanstvenikom, da dokažejo, da je dvakrat dva štiri, oziroma da izpričajo lepoto na neki stvari, o kateri nikdo ne dvomi, da je lepa. Dokler je bila umetnost živa, ni potrebovala takšnih čarovnij, da je napolnila sleherno srce s svetim strahom in neizrazljivo srečo. Šele v kulturno mrtvih dobah, v katerih je sicer beseda umetnost v slehernih ustih, a je prava umetnost zaničevana in preganjana, nastanejo takšne znanstvene metode in umetnostne vede. Človek ne more razumeti, zakaj tratimo toliko časa in dela za to, da dokazujemo stvari in dejstva, ki so za umevanje umetnosti podrejenega pomena in zakaj se tako trdovratno upiramo pravemu pogledu na njo. Če ima umetnost sploh ne-le globlji življenjski smisel, tedaj je ta samo v tem, da z veličino in neizprosnostjo ideje in plastičnostjo ter harmonijo podob in melodij ruši v nas predsodke, laži in nas poganja iz mehanične vztrajnosti v dejavnost in nezadovoljstvo z razmerami okrog nas ter z mrtvilom v lastni duši. Umetnina je vihar, ki ruši v človeku gnilo samozadovoljstvo, podira umetne pregraje med ljudmi ter jih napolnjuje z zavestjo enotnosti in hrepenenja po izoblikovanju takšnega življenja, ki bi bilo vsem pravično. Ni važno, kam hoče zanesti ta ali ona umetnost ali umetnina človeka. Naj ga dvigne v mistični religiozni zanos Boga, da se občuti človek kot iskra božjega ognja, naj budi v njem zavest, da je v človeških srcih kljub sovraštvu in laži vendarle enotno hrepenenje po sreči, svobodi, pravici in resnici, naj mu kaže na temne sebične sile, ki v strašni zloradi delajo razpor in vzbujajo sovraštvo med ljudmi, ga polnijo z bedastimi predsodki, da se zaslepljen dviga brat na brata, narod zoper narod. Naj ustvarja tudi v otroški igravosti lepoto zaradi lepote, umetnost zaradi umetnosti — v cilju in v izhodišču izvirajo vse te in drugačne umetniške struje in poti iz skupnega, vsakemu človeku prirojenega hrepenenja po miru, po izmiritvi duše in telesa, po zmagi dobrote nad hudobijo, duha nad snovjo.

Toda kaj smo storili z umetnostjo, samo zato, da nam ne bi bilo treba priznati te preproste resnice, ki jo občuti vsak človek, kadarkoli se utegne potopiti v katerokoli umetnino? Potegnili smo ne samo umetnika, temveč tudi umetnost v sebični dnevni vrvež. Iz gospodarja in vodnika smo si napravili hlapca. Njegova večna dela nam služijo za okras naših pisarn in uradov. Svoje zoperčloveške zakone in uredbe si skušamo potrditi z vsemu človeštvu namenjenimi deli. Krvavo preganjanje nasprotnika, prelivanje krvi in zatiranje vseh, ki so slabši in boljši, kakor smo mi, vse to skušamo upravičiti z velikimi umetniškimi dejanji genialnih posameznikov vseh človeških rodov.

Toda to še ni dovolj. Umetnost sicer terja že po svojem notranjem smislu, da človeška duša sprejema ali pa zavrača podobe, kakršne ji nudi. Tudi človek sam se mora bojevati z umetnikovo zamisljivo in upodobitvijo tega ali onega življenjskega problema. Zato je kritika nujni izraz dejstva, da zavedajo umetnikove misli in ideje ob resnično življenje. Vsaka življenjska oblika se brani pred spremembo ali celo pred razrušitvijo, kajti če ne bi bilo tega odpora v posamezniku in družbi, bi umetniki svet že davno raznesli na perotih svojih sanj. Toda če kritika namenoma in zlohotno maliči in trga umetnikove podobe, če jih noče izmeriti z vatlom in pregledati z drobnogledom, če nalašč taji splošno veljavnost umetnikovih idej ter ga hoče ponižati za glasnika te ali one institucije, takšnega ali drugačnega političnega nazora, tedaj je sovražnica umetnosti in človeka.

Prav tako škodljivo je tudi mehanično preučevanje in razlaganje umetnosti. Ne-dvomno je mogoče v vsakterem umetniškem dejanju bolj ali manj točno pokazati na snov, idejo in obliko, čeprav je brezplodna vsaka težnja, ki bi hotela razložiti notranjo in zunanjo zvezo med temi enotami, saj je prav v njej bistvo umetnosti. Skoraj pri vsaki takšni analizi umetnostnega dejanja se zgodi usodna zmot, da začne raziskovalec istiti posamezne komponente s celoto. Tako ukani pogostoma nehoti umetnika za njegovo umetnino ter postavi pred zvedavega bralca namesto nje razpravo o umetnikovem gradivu, življenju, jeziku, o dobi, ali pa tudi o vsem tem, vendarle pa tako, kakor da bi umetnik ne vedel s svojimi umetninami nič pravega početi in da ga je odrešil iz te nevolje šele njegov interpret.

Samo tista razlaga umetnosti ima življenjski pomen ter je obenem kolikor toliko pravična umetniku in njegovemu delu, ki kaže na poglobljene lepote tega dela, ki prenaša njegovo svetlost s temnejšimi barvami v zavest onih, katerim se preveč blešči od njene luči, ali pa da kaže na tista skrivna mesta, kamor je umetnik položil vso težo misli in žar čustva, ali pa da opozarja v današnjem jeziku na simbole in prisposode, ki jih je umetnik v svojem času moral uporabljati, da si je rešil golo življenje ali pa da je ohranil čistost svoje pesniške ideje pred nasilstvom družbe.

Zato dandanes ni dovolj, da vemo zunanje in morebiti celo notranje okoliščine za nastanek Prešernovega dela. Danes je poslednji čas, da se zavemo celotne in popolne njegove vrednosti. Bistvo umetnosti je želja po izpovedi ljubezni. Epik izpoveduje to, kar ve o ljubezni drugih, lirika pa žene k izpovedi preobilje podob v lastni notranjosti, oziroma kakor bi rekel Prešeren, lastni strah in up. Strah občuti lirik pred obdajajočim ga svetom, kakor tudi pred mračnimi podobami v lastni duši, ki se dvigajo iz strašnega spoznanja, da je svet vse kaj drugega kakor pa kraljestvo luči, katero mora oznanjevati po svoji ljubezni. Upanje je nasprotni tečaj lirikovega življenja. Z upanjem premaguje strah v sebi in človeku ter doživlja trenutke notranje spojitve z lučjo. Kadar pa zmaguje strah v njem, se zateka v resignacijo ali pa v negacijo realnega sveta ter izpoveduje svoj duhovni zlom pred kraljestvom teme, ali pa svoje prepričanje, da je zemlja in njeno življenje samo dim ali pa senca sence, ki jo meče onstransko življenje v našo zavest.

Prešeren pozna predobro grenki sad odpovedi, razume tudi srečo in slast popolnega zanikanja zemeljskega življenja in iskanje sreče onstran groba, vendar pa je ostal v življenju in v pesmi na trdnih, čeprav krutih zemeljskih tleh. Kakor se je v svojem religioznem iskanju potapljal v mistični panteizem, tako je v socialnem in narodnem življenju hotel, da se uresniči misel ljubezni tudi na zemlji, med posamezniki in narodi. Prešeren je v mistiki in resignaciji ostal aktiven, borben, neizprosno sovražnik mehkužnosti in sramotnega strahopetstva. V njegovi pesmi so sicer naznačeni vsi porazi, ki jih more in mora doživeti univerzalni duh v slovenski in evropski sredini, toda doživetja notranjega zloma, izročitve na milost in nemilost sovražniku, kakor ga je doživelo toliko njegovih tovarišev, zaman iščemo v njegovem delu. V tej junaški preprostosti je bil tudi smisel njegovega življenja in dela. Če so se zatekli v negacijo in nihilizem kakršnekoli vrste pesniki svobodnih narodov z razvito umetniško preteklostjo, so pri tem izdali in zatajili samo sebe. Če pa bi se zlomil prvi in edini genialni duh našega prebujajočega se ljudstva, bi ukanil svet za neznatno, a vendar zanimivo podobo duhovnega vstajenja na smrt obsojenega narodnega občestva. To pa bi bilo zoper osnovne nagibe in naklepe njegove življenjske eksistence, kajti Prešeren se je mogel odpovedati življenjski sreči, ljubezni, zasluženemu mestu v družbi, hrepenenju po onstranskem zveličanju, nikdar pa ni mogel zatajiti vere v smiselnost celotnega človeškega življenja, v nujnost, da se izoblikujejo v samorodnem življenju, ki pa bi bilo zvezano z naj-

tanjšimi, krvnimi vezmi s samorodnimi življenji drugih narodov, tudi najmanjši in najubožnejši človeški rodovi. Veroval je, da je potrebno, da se poleg popolne individualne in socialne svobode uresniči tudi politična in kulturna svoboda vseh narodnih enot, ki jih žene duh. Prepričan je bil, da so vsi človeški rodovi izraz in dokaz one nepojmljive praluči, ki se razodeva prav v tem, da vzbujajo v slehernem človeškem rodu ljudi, ki so nezadovoljni z zgolj telesnim življenjem in njegovimi zakoni ter oznanjajo z umetnostjo ali z vero bivanje najvišje moči. Zato je Prešernovo pojmovanje naroda in službe v njem religiozno. Nikdo se ne sme odpovedati službi v občestvu, ki ga je rodilo. Nikdo ne sme zatajiti jezika in rodu, sicer se upre veselstvu, ki je rodilo v svoji rodovitnosti poedine narode. V njegovi moči in volji je, kdaj ugasne ta ali oni rod, njegova zapoved sili človeka, da ustvarja v rodnem jeziku, čeprav ga nikdo ne posluša. Toda tista pravica, ki zapoveduje človeku ljubezen in zvestobo do lastnega rodu, mu prepoveduje grešiti zoper druge narode. Zajednica vseh šele tvori vidni lik nevidne ideje.

Pod tem vrhovnim vidikom se razživlja Prešernovo narodno čustvovanje. Prvo spoznanje Prešernovega narodnega mišljenja je, da je prvotno gibalno vsega narodnega napredka samostojno, svobodno kulturno življenje. Narod, v katerem zamre želja po duhovnem ustvarjanju, je slejkoprej obsojen na smrt:

Minuli sreče so in slave časi,
ker vredne dela niso jih budile,
umolknili so pesmi sladki glasi.“

In v Elegiji svojim rojakom oznanja, da je slovenske narodne propasti kriv materializem, nespoštovanje in preziranje lastne kulture ter opičje posnemanje tujih šeg:

„Kranjc, ti le dobička išeš,
bratov svojih ni ti mar,
kar ti bereš, kar ti pišeš,
more dati gotov d'nar.
Kar ni tuje, zaničuješ,
starih šeg se zgublja svet,
pevcev svojih ne spoštuješ,
za dežele čast si led!“

To spoznanje Prešerna boli v dno duše. Saj čuti v brezbriznosti rodu do kulturnih vrednot zaničevanje samega sebe, nepotrebnost lastnega bitja, upor zoper najvišjo idejo.

„Skeleče misli, da Slovenec mile
ne ljubi matere nanj upajoče,
da tebe zame vneti ni mogoče,
z bridkostjo so srce mi napolnile.“

Iz zavesti, da je umetniško ustvarjanje pogoj za svobodno narodno življenje, da je narod brez lastne umetnosti obsojen v duhovni in politični propad, raste Prešernovo orfično hrepenenje. Če more samo velika in svobodna umetnost preroditi materialistično in hlapčevsko ljudstvo, potem mora doseči takšno moč besede in lepoto melodije, da bo premagal protikulturne sile in vzbudil v ljudstvu neugasljivo željo po svobodi, pravici in ljubezni.

Tako se Prešernova narodna ideja spaja z njegovim socialnim in verskim mišljenjem. V tem se razodeva Prešernova klasična harmonija in mirna dovršenost. Če si ogledamo zaradi popolnosti še Prešernovo pojmovanje narodne in človeške kulture, spoznamo prav za prav tisto zakonitost, ki smo jo odkrili pri presoji ome-

njenih komponent njegove duševnosti. Za Prešerna je edina sled, ki jo pušča človeštvo za seboj — rimska cesta njegovih kulturnih dejanj. Vse drugo se zruši, edino kar je porojeno iz ustvarjalne ljubezni po navdihu in zapovedi vesoljstva, ostane živo tudi v grobu. Zato se Prešeren ni pomišljal niti trenutek ter je zastavil življenje zato, da izbojuje Slovencem svobodo kulturnega ustvarjanja. Odtod neizprosnost njegove kritike in satire, kadar je bilo treba zatreti lažne kulturne izrastke v našem življenju, zato se ni obotavljal tvegati osebne sreče za zmago pravih kulturnih načel. Slovstvena zgodovina nam pripoveduje, koliko ljubezni, poguma in delavnosti je pokazal Prešeren v literarnem boju. Zase mu ni bilo mar, krivice, ki so jih delali njemu, je trpel s stoičnim mirom, kadar pa se je vnel boj za vprašanje, ali naj bo naše slovstvo in z njim naša kultura samo cerkvena in šolska, kvečjemu ljudsko-vzgojna v najtesnejšem okviru tako že tesnih problemov, ali pa naj se razvije samostojno in svobodno iz živih tal narodnega življenja pod soncem velike človeške poezije, tedaj je Prešeren posegel v boj ter tvègal življenje zato, da izkorenini prvo mnenje, v katerem je po pravici spoznal grenki sad tisočletnega suženjstva in sramotno ponižanje in še gršo prostovoljno okrnitev stvariteljskega principa samega.

Saj tudi ni mogel drugače. Kako bi naj zatajil ljubezen v svojem srcu, ki ga je družila z ljubeznijo najvišjega bitja in s trpljenjem njegovega uboega ljudstva? Zato se je moral upreti vsem nakanam dobromislečih in večkrat tudi dobrohotečih strahopetcev in nazadnjakov duhovskega in prosvetnega stanu, ki so vedno hoteli vzgajati ljudstvo po pravilih katekizmov in abecednikov ter so trepetali pred mislijo, da bi naš jezik mogel postati izrazilo in snov velike umetnosti. V tem Prešernovem uporu ni bilo sovraštva, kakor so mislili kratkovidni sodobniki in morebiti mislijo še dandanes njihovi vnuki in učenci, temveč ljubezen. Kako bi mogel prenesti svoboden in resničen človek grozotno zavest, da so vsi narodi poklicani k zidanju svetišča umetnosti, samo tisti narod, ki mu je dal dušo in telo, naj bo izobčen iz njihovega občestva ter se na veke počuti samo kot romar, šolar in hlapec. To najhujše ponižanje nekega naroda žali tudi najvišjega duha, ki se razodeva človeštvu skozi toliko podob, kolikor je kulturno tvornih človeških rodov in v njih poedincev, ki v ljubezni ustvarjajo lepoto in oznanjajo premoč duha nad snovjo.

Kaj je pomenilo spričo te osnovne bolečine Prešernove umetniške zavesti, o kateri pojo vse njegove pesmi, najbolestneje pa Sonetni venec, osebna boleost, da tajejanje narodnega tvornega življenja taji obenem njegov ustvarjalni dar in s tem smisel njegovega častnega in večnega življenja? S svojim pretiranim utilitarizmom so ga janzenisti in birokratje hoteli izobčiti iz narodnega občestva, pretrgati so hoteli žilo, ki je pojila njegovo srce iz mrtvih, živih in še neporojenih src njegovega naroda. Pač samo zato si je želel Prešeren moči, miline in sladkosti orfične pesmi, da bi spričal tvorno moč svojega naroda, da bi s pesmijo premagal suženjsko misel ter uresničil zapoved in sanje svojega srca:

„Da bi nebesa milost nam skazale!
 Otajat' Kranja našega sinove,
 njih in Slovencev vseh okrog rodove,
 z domač'mi pesmam' Orfeja poslale!
 Da bi nam srci vnel za čast dežele,
 med nami potolažil razprtije,
 in spet zedinil rod Slovenš'ne cele!“

Bistvo Prešernovega orfičnega hrepenenja je ljubezen do ljudstva, ki ga je rodilo in mu dalo duha in kri, besedo in stvariteljsko moč. Ta ljubezen šele preustvari neko živo bitje brez duše in čustva v človeka, da zadobi obraz in značaj,

voljo in moč, da priča zase, za svoje občestvo in človeštvo. V Prešernovi pesmi se je ta ljubezen prvič razodela brez krinke verskih in vzgojnih ciljev, kakor je bila zakrinkana pri njegovih prednikih in sodobnikih. Jasna in gorka sije iz njegove pesmi, zastrta le toliko, da je ni moglo kopito avstrijskega cenzorja brez sledu zatreti. Prešernova ljubezen nam je dala narodno čast, vtisnila je našemu brezizraznemu obličju duhovni obraz in značaj. Opravičila nas je pred človeštvom. Z njo smo dobili merilo za lastno in človeško dejanje in nehanje. Podarila nam je vrednotenje življenja in zgodovine, zato je za nas najvišje dejanje ne samo slovenstva, temveč človeštva sploh.

Toda iz Prešernove slovanske vere vodi ravna pot do vere v vstajenje in združitev slovanskih rodov. Ta vera se zdi danes mnogim prazna pena, saj je danes res slovanski svet bolj razbit in sprt s samim seboj, kakor je bil v Prešernovem času. Tedaj je velika misel vseslovanskega preporoda navdajala kot zdrava sveža kri vse slovanske izobražence in jih družila v skupnem delu. Danes pa so slovanski narodi sprti med seboj, njihovi oblastniki rajši služijo raznim tujim političnim sistemom, ki so naperjeni zoper vse slovanske narode brez izjeme, kakor da bi vodili svoja ljudstva tja, kamor jih ženejo kri, duh in usoda.

Da je v slovanski duši, kljub prepadam, ki ločijo posamezne slovanske narode, skrivnostna skupnost, ki izvira iz globljih studencev, kakor so sedanji verski, politični in socialni razločki, to je bila Prešernova trdna vera in to moramo verovati po njem tudi mi. Naravna zapoved naše ljubezni do slovanstva mora biti ljubezen do slovanstva in ponosno prepričanje, da:

„Največ sveta sliši otrokom slave,
tje bomo najdlji pot, kjer nje sinovi
si prosto volijo vero in postavo.“

Prešeren ne bi bil tako velik in harmoničen duh, če bi se zapiral samo v meje slovenstva in slovanstva. Še ena luč sije iz njegove poezije, to je ljubezen do vsega človeštva in trdno upanje v zmago človečanstva. Nesrečna ljubezen, ki je bila toliko ogoljufana, in nesrečno upanje, ki je bilo navidez že tolikrat zatrto in ki velja pri današnjih človeških oblastnikih kot greh in izdajstvo, a je kljub temu zapisano v zdravo srce vsakterega človeka, ta ljubezen s tem velikim upanjem je najgloblji vrelec Prešernove poezije, kajti kljub razočaranju v posameznike in narode ni nikdar prenehal verovati,

„da so očeta enega sinovi,
ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi,
de ljubit' mor'mo se...“

Zato nazdravlja človeštvu v eni svojih poslednjih pesmi v večno lepi Zdravljeci na koncu svoje križeve poti z vedrim nasmehom in v prisrčnih besedah, kakršnih je malo v svetovni literaturi:

„Žive naj vsi narodi,
ki hrepene dočakat dan!“

Brez Franceta Prešerna in njegove pesmi bi bilo naše narodno življenje pušto in nesrečno. Zavest pa, da imamo v njegovih poezijah večno veljavne odgovore na vsa vprašanja osebnega in občestvenega življenja v kristalni jasnosti in neminljivi lepoti, nas rešuje grenkega občutja manjvrednosti in nas družijo v plemeniti ustvarjalni tekmi z vsemi človeškimi rodovi. Prešeren je v resnici naš Orfej, ki nas je s svojo pesmijo rešil narodne smrti ter nam vdihnil voljo in pokazal cilj.

MOJ VEČER

(L a m i a s e r a)

GIOVANNI PASCOLI

Ves dan se je bliskalo; kmalu
pa bodo že zvezde bliščeče
na nebu zasvetile. V kalu
zbor žab neprestano krekeče.
Topolov so vrh spreletele
radósti neznane vsemira.
Ves dan samo bliski in strele!
Kak mir zavečera!

Vsi tisti nalivi končali
so slednjíč v potoku zvenečem.
Od lomnih so bliskov ostali
kosmičí le v pasu rdečem.
Spočij se zdaj bol od viharja!
Oblak najbolj črni po dnevu,
zdaj vidim, se zlato ozarja
v večera odsevu.

Prižigalo zvezd bo zdaj roje
nehó brez meglâ in oblaka.
Kraj žabic družine, ki poje,
potoček nenehoma plaka.
Od vseh teh hrumečih je zvokov,
po vsem tem viharnem nemiru
ostal samo sled sladkih stokov
v tem vlažnem večeru.

O lastavic leti, o speva
njih kriki v vedrini vsemirja!
Glad ostri škrtljivega dneva
podaljša čvrčava večerja.
Čez dan ni biló še drobtine
za gnezda... ne zame... O glasni
ti kriki, o leti v višine,
o večer moj jasni!

Don... Don... In mi pravijo: Spavaj!
Mi pojejo: Spavaj! Šušitijo:
O spavaj! Šepečejo: Spavaj!
iz modrih temin melodijo.
V zibelke, se zdi mi, napevih
čas davni se zopet oglašá...
Glas materin čujem... V odmevih
že večer ugaša.

Prevedel Alojz Gradnik.

KRIMINALITETA IN DOMOZNANSTVO

ALEKSANDER MAKLECOV

Zasledujoč razvoj sodobne sociologije, opazamo eno prav značilno potezo. Poleg sociologije kot čisto teoretične vede, ki se bavi z osnovnimi pojmi in teoremi družboslovja, se čim dalje bolj uveljavlja druga, tzv. empirična smer. Predmet empirične sociologije ni socialno življenje vobče, temveč sodobno socialno življenje konkretnih družbenih skupin. Nekateri avtorji (Steinmetz, Tönnies, Heberle, v Jugoslaviji Mirko Kosić), ki posebno naglašajo razliko med teoretično in empirično sociologijo, označujejo to zadnjo vejo sociologije kot sociografijo, to se pravi kot deskriptivno ali opisno sociologijo.

Obe omenjeni smeri v bistvu nista v nasprotju med seboj. Šele induktivni sociografski študij utegne ustvariti trdnejšo in zanesljivejšo podlago za sociologijo kot teoretično, racionalno-konstruktivno vedo. Po drugi strani predpostavlja sociografija teoretično socioliško orientiranost, ki je potrebna že za smotreno izbero predmetov poučavanja in za pravilno formulacijo problemov. Sicer se sociografija lahko pretvori v golo opisovanje faktov brez notranje zveze in brez določenega spoznavnega smotra nalik nekdašnjemu nauku o tzv. „Staatsmerkwürdigkeiten“.

To, kar smo rekli o sociologiji vobče, velja tudi za ožje področje tzv. kriminalne sociologije, t. j. vede, ki raziskuje zločinstvenost kot socialni pojav. V tem ožjem področju, ki nas sedaj edino zanima, razlikujemo prav tako med sociografsko smerjo, ki jo imenujejo nekateri pisatelji kriminografijo, in teoretično-konstruktivnim pravicem.¹⁾

Sociografsko proučevanje zločinstvenosti je pri nas šele v povojih ter močno zaostaja za teoretično in zlasti za čisto-dogmatično obdelavo znanosti o zločinu. V področju kazenskega prava opazamo očitno težnjo za internacionalizacijo in nivelizacijo. Če primerjamo novejše kazenske zakonike najrazličnejših držav, ne najdemo v njih skoro nobenih bistvenih razlik. Norveški, poljski, jugoslovanski, švicarski in celo kitajski kazenski zakoniki so tako slični med seboj, kakor so različne etnografske, gospodarske in kulturne razmere v teh državah. Mislimo, da je taka nivelizacija vsekakor pretirana. Zakonodajec izhaja iz neke povsem abstraktne predstave o „povprečnem človeku“, ne ozirajoč se dovolj na svojevrstne posebnosti v kulturnem in pravnem razvoju svojega naroda in na ljudsko psihologijo. Ta internacionalizem kazenske zakonodaje ima pogostokrat neugodne posledice. Zakonodajec prevzema tako rekoč mehanično neke ustanove in norme iz tujih virov. In včasih se pokaže, da taka „tuja cvetka“ ne uspeva povsod enako. Vzemimo n. pr. pogojno obsodbo. Ta ustanova je v Jugoslaviji, zlasti v njenih južnih krajih, naletela na nepojmovanje in celo na odpor. „Naš narod još ne shvata ovu ustanovu i nerado je prima“, trdil je n. pr. b. pravosodni minister dr. Dušan Subotić: „Ne može to tako: priča, priča, pa ništa.“²⁾ Kolikor velja to za druge kraje Jugoslavije, je vprašanje, na katerega ni lahko odgovoriti, dokler nimamo točnih podatkov, ki jih je moči dobiti le s pomočjo posebne ankete. Še en primer! Zaščitni nadzor, ki ga je naša kazenska zakonodaja posnela iz Anglije

¹⁾ „Die Kriminalsoziologie hat eine doppelte Aufgabe gegenüber dem Verbrechen: Beschreiben und Begreifen (Deuten).“ Edner: Kriminalsoziologie. Str. 11.

²⁾ Dr. D. Subotić: Šest osnovnih problema krivičnog prava. Beograd 1938. Str. 92.

in S. Amerike (Probation-System), je ostal pri nas zaenkrat samo na papirju, ker niso bila pripravljena tla za praktično uresničitev te zelo koristne ustanove. Obžalovati je, da posvečajo naše strokovne pravne revije tako malo pažnje podobnim vprašanjem, ki niso nič manj važna kot subtilna dogmatična analiza veljavnega kazenskega prava.

Skrajno pomanjkljivo je tudi naše znanje življenjskih oblik zločinstvenosti, njene formologije v okviru naše države in poedinih njenih delov. Tudi tzv. kriminalna geografija je pri nas skoro povsem zanemarjena, dočim posvečajo temu vprašanju v drugih državah po pravici mnogo pažnje. Podrobni študij kriminalitete po poedinih banovinah in okrajih bi bil važen v več ozirih. Na ta način bi se dala ugotoviti razširjenost različnih vrst zločinov v poedinih pokrajinah, to, kar označuje Georg v. Mayr v svoji Moralni statistiki kot „die örtliche Einzelgestaltung der Belästigung der Gesellschaft durch die Verfehlungen“.

Kakor kaže izkušnja drugih držav, služi skrbno zbrano kriminalno-geografsko gradivo kot dragocen pripomoček za etiološke zaključke, to se pravi za ugotovitev vzrokov, zakaj se vprav v tem ali onem okraju neki zločini izvršujejo v večjem številu kot drugod. O specifičnih lokalnih vzrokih zločinstvenosti pa ni moči sklepati neposredno iz statističnih števil, temveč le na podlagi podrobnega proučevanja gospodarskega položaja prebivalstva dotičnega okraja in vseh važnejših socialnih in kulturnih pogojev njegovega življenja.³⁾

Ni treba posebno povdarjati, kakšen pomen utegne imeti poznanje kriminalne geografije za eventualne ukrepe v svrhu „moralne asanacije“ krajev, ki kažejo posebno neugodno sliko z ozirrom na razširjenost nekih zločinov.

Kaj je storjeno v področju kriminalne geografije v drugih državah? Za podroben bibliografski pregled ustrezne literature tu ni mesta. Omejimo se zato le na najnujnejše podatke. Obseg proučevanja zločinstvenosti s kriminalno-geografskega vidika je lahko različen. Nekateri avtorji skušajo dati splošno sliko sedanjega stanja in gibanja kriminalitete v celi državi. Sem spadajo n. pr. dela francoskega kriminalista H. Joly-ja (*La France criminelle*. 1884. — *La Belgique criminelle*. 1907), avstrijskega kriminalista Herza (*Verbrechen und Verbrechertum in Oestereich* 1908), Nemca Finkelnburga (*Die Bestraften in Deutschland* 1910), Italijana Ercolanija (*Geografia della delinquenza in Italia* 1938), Holandca W. Bongerja (*De criminaliteit van Nederland* 1930) in dr. Značilno je, da je podrobno študijo o kriminaliteti v balkanskih državah pred vojno spisal nemški znanstvenik Wadler (*Die Verbrechensbewegung im östlichen Europa*. I. Teil. *Die Balkanländer*. München 1908). Wadler je med drugim ugotovil funkcionalno zvezo med gibanjem cen koruze in imovinsko kriminaliteto v predvojni Srbiji.

Poleg tega obsojajo tudi kriminalno-geografske monografije o manjših teritorialnih edinicah, o poedinih deželah, kantonih (v Švici), sodnih okrajih in pod. V širokem obsegu so se taka raziskavanja vršila v Nemčiji (Dochow, Tönnies, Frauenstädt, Galle, Damme in dr.), deloma pa tudi v bivši Avstriji in Švici. V razpravi Huga Herza p. n.: *Die Kriminalität in den einzelnen österreichischen Kronländern und ihr Zusammenhang mit wirtschaftlichen und sozialen Verhältnissen* (1904—1905) so navedeni tudi podatki o razširjenosti poedinih zločinov na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem ob začetku 20. stoletja. Herzova razprava služi

³⁾ Kakor pravilno naglašja Mezger (*Kriminalpolitik*, str. 143), zrcali v geografski razpredelbi zločinstvenosti „nicht nur der landschaftliche Einfluss als solcher, sondern die landschaftliche Verteilung einer ganzen Reihe verschiedenartiger kriminogener Faktoren (Bevölkerungsart, Bevölkerungsdichte, Stammeseigentümlichkeiten, Konfession, Alkoholismus)“.

lahko tudi kot negativen zgled pristranskega obravnavanja vprašanja. Tako n. pr. razlaga Herz visok odstotek telesnih poškodb na Kranjskem in južnem Štajerskem s surovostjo (!) slovenskega prebivalstva.⁴⁾ Po drugi strani ugotavlja isti pisec razmeroma večjo udeležbo neslovenskega prebivalstva biv. Avstrije pri prevarah (goljufijah). Hkratu pa označuje ta zločin kot delikt, ki razodeva višjo inteligenco: „Der Betrug ist... das Delikt der höheren Intelligenz“ (Istotam, str. 559).

Zanimivo je primerjati Herzovo oceno napadalnih deliktov (Angriffsdelikte), kamor spada tudi telesna poškodba, in deliktov iz koristoljubja (Nutzdelikte), s karakteristiko, ki jo daje tem kaznivim dejanjem z etičnega stališča drug nemški kriminalist Wilhelm Sauer. Pri čisto napadalnih deliktih se kaže zgolj uveljavljanje storilčeve moči, pri kaznivih dejanjih iz koristoljubja pa gre za neposredno korist, za dobiček na račun oškodovanca. Pri deliktih prve skupine ima torej glavni pomen poškodba, pri deliktih druge skupine pa korist. Socialna nevarnost in moralna zavržnost zločinov iz koristoljubja sta večji kot pri čisto-napadalnih zločinih. Stopnjevanje števila kaznivih dejanj iz koristoljubja kaže na oslabitev moralnega stanja in življenjske moči naroda. Tega pa ni moči reči o napadalnih deliktih. Tako — nemški kriminalist Sauer.⁵⁾

Posebno vrsto kriminoloških študij tvorijo nadalje dela, ki so posvečena udeležbi pri kriminaliteti poedinih plemenskih skupin, zlasti tujerodnega življa. Sem spadajo n. pr. novejši spisi v. Leersa o zločinstvenosti Judov v Nemčiji (1938), L. Herscha o kriminalnosti judovskega in nejudovskega prebivalstva v sodobni Poljski (Wilna, 1932), številna dela o zločinih ciganov, črncev v S. Ameriki itd.

Jugoslovanska literatura o kriminalni geografiji je zelo pičla. Prof. M. Čubinski se je nakratko dotaknil tega vprašanja v svojem članku p. n.: Neke osobine kriminaliteta u Jugoslaviji (Arhiv za pravne i društvene nauke, 1938, št. 1—2). Avtor označuje neke posebnosti kriminalitete pri nas, vpoštevaje v glavnem Srbijo. Tako omenja zlasti tzv. „hajduštvo“ in „odmetništvo“ ter zločine, storjene iz krvne osvete, kot dejanja, karakteristična za južne kraje naše države. Ugotavlja nadalje posebno razširjenost v istih krajih žalitev v obliki najgrših psov, o katerih pravi: „Tu se pokazuje sa jedne strane bogatstvo narodne fantazije, a sa druge gadna navika, zbog koje se dopuštaju reči, u kojima se vidi nepoštovanje ne samo tujih roditelja, već i Boga i svetaca.“ Stanje v pogledu drugih zločinov pa kaže, po mnenju prof. Čubinskega, razmeroma ugodno sliko: „Tako na primer kod nas ne postoje dvoboja, vrlo malo šantaže i u poredjenju sa drugim državama mnogo manje trgovine belim robljem, otmice dece i grandioznih prevara. Isto tako u pogledu tzv. medjunarodnog kriminaliteta naša država daje vrlo skromni prilog.“ (Str. 207). Članek prof. Čubinskega predstavlja poskus ugotoviti neke posebnosti jugoslovanske kriminalitete na splošno. Avtor ne navaja nobenih statističnih podatkov ter se omejuje le na sumarično karakteristiko.

Člančič g. S. Bubelj-Jarockega p. n.: Uticaj etnografije i geografije na kriminalitet („Policija“, 1935, št. 19 in 20) vsebuje le nekaj površnih publicističnih pripomb, ki nimajo nikakega znanstvenega pomena.⁶⁾

⁴⁾ „In Krain und Steiermark (besonders in slowenischen Südsteiermark) scheint weniger der Alkoholismus als eine gewisse Erregbarkeit und Roheit der Bevölkerung die ungünstige Deliktsfrequenz zu bedingen.“ Herz: cit. delo, str. 565.

⁵⁾ Podrobneje gl.: A. Maklecov: Kriminalna sociologija in etika. Slov. Pravnik 1936, št. 9—10.

⁶⁾ Za način razpravljanja je karakterističen n. pr. ta-le nemogoč stavek: „Uplejadi raznovrsnih naučnih supstancija (!), koje prikazuju stanje dotičnog naroda,

Vidimo torej, kako je siromašna literatura o regionalni razpredelbi kriminalite v Jugoslaviji. Za bodoče raziskovalce je tu še popolnoma neobdelana ledina.

V področje kriminalne geografije spada vsaj deloma tudi vprašanje o udeležbi v zločinstvenosti podeželskega in mestnega prebivalstva. Že francoski sociolog Gabriel Tarde je opozoril na bistveno razliko med zločinskim življenjem v mestih in na vasi (le criminel rural et le criminel urbain, le criminel des champs et le criminel de ville). Od tega časa naprej se je o tem predmetu zelo veliko pisalo v raznih jezikih. V Nemčiji je to vprašanje v zadnjem času temeljito obdelal H. Burchardt (Kriminalität in Stadt und Land, 1936). Poleg njega so se bavili ž njim v Nemčiji tudi v. Hentig, Galle, Rotering in dr., v S. Ameriki Brearly in Vuillenmier, na Poljskem Radzinowicz, v Rusiji ga Šestakova, v Grčiji Gardikas. Češki kriminalist A. Rališ je spisal posebno študijo o deliktih zoper čast na vasi (Dr. Antonin Rališ: Delikti proti čti na venkovč. V Bratislavč, 1929), ki je zamišljena kot prvi del monografije o zločinstvenosti na vasi.

V jugoslovanski strokovni književnosti se je z vprašanjem o zločinstvenosti v mestu in na vasi bavil profesor J. Šilović v svojem delu p. n.: Uzroci zločina (Zagreb, 1913, str. 50 in nasl.). G. Vasa Lazarevič je objavil v beograjski reviji „Policija“ svoje predavanje: Kriminalitet u varoši i na selu uopšte i u Jugoslaviji. In to je menda vse, kar imamo o tem problemu v naši literaturi.

Vprašanje o udeležbi podeželja v kriminaliteti in o posebnostih te vrste kriminalitete je zlasti važno za države, kjer tvori podeželsko prebivalstvo pretežno večino. Med te države spada tudi Jugoslavija. Celokupno prebivalstvo Jugoslavije ob štetju z dne 13. marca 1931 leta je znašalo 13.934.038, dočim je prebivalo na dan štetja v mestih le 1.744.442 prebivalcev.

Jugoslavija nima velemest v pravem pomenu besede. Le Beograd z 266.849, Zagreb s 185.581 in Subotica s 100.058 prebivalcev so prečkali 100.000. Na to sledijo le štiri mesta z več kot 50.000 prebivalcev: Ljubljana, Sarajevo, Novi Sad in Skoplje. Od 13.934.038 prebivalcev Jugoslavije se bavi 10.670.565 s kmetijstvom, gozdarstvom in ribarstvom.

Vprašanje o zločinstvenosti na vasi spada v področje one veje sociologije, ki je ravno v zadnjem času tako zelo napredovala. Mislimo na tzv. sociologijo podeželja (Rural Sociology, la sociologie rurale, Soziologie des Landlebens, Soziologie des Dorfes). Tudi v Sloveniji se opaža resno zanimanje za sociologijo vasi. O tem priča niz monografij, posvečenih socialni problematiki podeželja. Doslej so se dotična raziskovanja osredotočila, kar je povsem razumljivo, v glavnem na gospodarskih razmerah vasi in na zdravstvenih prilikah podeželskega prebivalstva v zvezi s higijensko asanacijo vasi. Posebno priznanje gre v tem pogledu prizadevanjem Higijenskega zavoda in pred kratkim ustanovljenega Socialno-ekonomskega instituta v Ljubljani.

Vendar ne smemo puščati v nemar tudi kriminalne sociologije vasi. Zločin kot socialno-patološki pojav razodeva posebno jasno negativne strani življenja na vasi. Poznanje resnične slike vaše zločinstvenosti, njene statike in dinamike, olajša diagnostiko pravega stanja našega podeželja. Značilno je, da je to vprašanje uvrščeno v program mednarodnega kongresa Instituta za sociologijo, ki se bo vršil letos jeseni v Bukurešti. Na ta kongres so povabljeni tudi zastopniki Jugoslavije, da poročajo o izsledkih proučevanja tega problema pri nas.

Doslej se je v literaturi posebno temeljito obravnavalo vprašanje o odnosu med zločinstvenostjo mesta in vasi. Številni avtorji v Nemčiji, S. Ameriki in drugod kriminalna statistika pretstavlja prvu violinu (!) u orkestru drugih naučnih disciplin o tome pitanju“. (Str. 1000).

so skušali razkriti vzroke manjše kriminalnosti podeželja v primeri s kriminalnostjo mest. Kot vzroke tega pojava so navajali v glavnem naslednje: Večja gostota prebivalstva v mestih povzroča večja socialna trenja in ustvarja več povodov za konflikte. Hkrati nudi mesto tudi večjo možnost prikrivanja in vnovčenja predmetov, dobljenih z zločinom. V mestih iščejo najraje pribežališče najbolj nevarni poklicni zločinci. Brezposelnost in gospodarske krize se občutijo v mestih posebno ostro. Mesto pospešuje deklasacijo in moralni propad zločincev-novincev. Socialna nasprotstva, razlika med bogastvom in siromaštvom, so v mestih bolj poudarjena kot na kmetih. Končno nudi mesto, s svojimi beznicami, igralnicami in drugimi sumljivimi lokali, več priložnosti za skušnjavo in zapeljevanje.

Manjšo kriminalnost podeželja skušajo v strokovni literaturi razlagati predvsem z ožjim „socialnim radijem“ vasi, z njeno večjo homogenostjo in navezanostjo vaščanov na rodbino in sosesčino. Na kmetih se v večji meri kot v mestih udeležuje to, kar imenujejo Angleži „socialna kontrola“ (Social control).

Vendar je za pravilno oceno pravega razmerja med mestno in podeželsko kriminaliteto treba upoštevati še dvoje. Na eni strani vplivajo delikti kmetov, ki prihajajo radi zaslužka v mesto, neugodno na kriminalno statistiko mest, na drugi strani olajšajo poživljeni promet med mestom in deželo, zlasti novejšje avtobusne zveze, udeleževanje mestnega kriminalnega življa na deželi.

Zelo važno bi bilo statistično dognati, koliko veljajo omenjena opazovanja in zaključki tudi za Jugoslavijo in njene poedine pokrajine. Toda s tem naloga kriminologa, ki proučuje kriminaliteto s stališča domoznanstva, nikakor ni izčrpana. Nastane nadaljnje vprašanje: kakšne oblike zločinov so posebno karakteristične za podeželsko in kakšne za mestno prebivalstvo, in zakaj? Statistične podatke moramo obrazložiti etiološko, to se pravi, ugotoviti moramo kriminogene faktorje, ki vplivajo na specifične posebnosti kriminalitete v mestu in na vasi. V tej zvezi bi bilo treba oceniti zlasti vlogo alkoholizma, degeneracije, kulturne zaostalosti in praznovernosti, gospodarskih faktorjev, organizacije varnostne službe in pod.

Radi izpopolnitve kriminalno-statističnih in kriminalno-etnoloških študij je potrebno tudi kriminalno-psihološko proučevanje tipoloških skupin zločincev, ki so najbolj karakteristične za regionalno kriminaliteto, kakor tudi individualno-psihološko opazovanje.

Naša zaostalost v pogledu poglobljenega študija zločinstvenosti v celi državi in v poedinih njenih pokrajinah se da vsaj deloma razločiti s pomanjkljivostjo uradnega kriminalno-statističnega gradiva. Od leta 1919 do danes je Obča državna statistika — in to šele leta 1932 — objavila podrobne podatke o kriminalni statistiki samo za leto 1922 in 1923. Od leta 1929 naprej se iz kriminalno-statističnega materiala objavljajo le sumarni izvlečki v tzv. statičnih letnikih, ki jih izdaja državna statistika (Statistički godišnjak). Z drugimi besedami, za ves čas, odkar velja v Jugoslaviji novi kazenski zakonik, nimamo podrobnih in dovolj razčlenjenih podatkov o stanju in gibanju zločinstvenosti, ki jih redno objavljajo celo mnogo manjše države kot n. pr. Finska, Estonska, Grčija, Bolgarija.

Gori omenjena publikacija o gibanju kriminalitete v Jugoslaviji za leto 1922 in 1923, t. j. edina, ki naj bi bila popolna, je v resnici skrajno nezadovoljiva. To je razvidno že iz uradnega predgovora k tej zbirki. Tam je med drugim rečeno to-le:

„Nažalost neki sudovi u zemlji, budući suviše opterećeni sudskim poslom, i zbog malog broja osoblja, nisu stizali da na vreme i tačno popunjavaju statističke liste, a na mnogo pitanja u opšte nisu ni odgovarali, te zbog toga prikupljeni od sudova statistički material za osudjene nije mogao biti sredjen u svima namera-

vanim pravicima.“ „I ako je državna statistika tražila od svih sudova podatke za osudjene za celu 1922. godinu, ipak većina sudova nije dostavila tražene podatke za celu 1922. godinu, nego samo za drugu polovinu iste i ovim se objašnjava dosta velika razlika između ukupnih brojeva osuđenih u 1922. i 1923. godini.“ (Str. V.)

Skratka, uradni predgovor opozarja sam na nepopolnost in nezanesljivost objavljenih rezultatov! Pa ne samo to! Tudi način, kako so ti podatki urejeni, povzroča z ozirom na smotrenost povsem upravičene dvome. Ne da bi se spuščali v podrobnosti, navedemo samo eden, posebno drastičen zgled. Znano je, kako bistven pomen ima v kriminalni statistiki vprašanje o udeležbi v kriminaliteti zastopnikov različnih stanov in poklicev. Uradna statistika za leto 1922 in 1923 je pri razvrstitvi zločincev izhajala ponekod iz prav čudnih kriterijev. „U grupu ‚bez zanimanja‘ uvedeni su prosjaci, skitnice, rentijeri, penzioneri, cigani i domačice u varoši.“ V francoskem besedilu, ki je naveden en regard, se dotični stavek glasi: „Dans le groupe ‚sans profession‘ sont compris les mendiants, vagabonds, rentiers, pensionnaires, tziganes et ménagères“ (str. VII). Mislimo, da je tudi za laika povsem očitvidna nedopustnost združitve v eni in isti statistični rubriki beračev in rentjerjev, ciganov, potepuhov in hišnih gospodinj!

Sedanji (od l. 1936) načelnik občje državne statistike dr. Rudolf Andrejka, ki je mnogo storil za njen napredek, ugotavlja v svoji odlično dokumentirani razpravi o zgodovini uradne statistike (Doneski k zgodovini uradne statistike. Beograd, 1937), da je statistika v predvojni Srbiji vzorno delovala.⁷⁾ Na to je nastal zastoj. „V celem desetletju 1919—1929 se naša statistika ni povzpela na več kot dve knjigi: Predhodni rezultati ljudskega štetja 1921, izšla l. 1924, in Rezultati štetja domače živine 1921, izšla l. 1927. Tudi ljudsko štetje samo ni bilo dobro izvršeno...“ (Dr. Andrejka, str. 29, 30). Kako se je včasih ravnalo s statističnim materialom, o tem izvedemo iz iste razprave. Statistični oddelek pri deželni vladi za Slovenijo v Ljubljani je izvedel ljudsko štetje v Sloveniji na dan 31. januarja 1921 leta. „Ob likvidaciji leta 1924 se je prenesel ves pramaterial tega ljudskega štetja k direkciji državne statistike v Beograd, kjer pa je bil leta 1928 menda zaradi pomanjkanja arhivskih prostorov prodan in uničen.“ (Istotam, str. 24).

Razvoj naše državne statistike so ovirali zlasti večkratni prenos statističnega urada iz kompetence enega ministrstva v drugo (ministrstvo za socialno politiko, predsedstvo ministrskega sveta, od leta 1931 naprej notranje ministrstvo), nadalje podrejeni in ne dovolj samostojni položaj statističnega urada in njegovega vodstva in skrajni nedostatek materialnih sredstev.

Specialno glede kriminalne statistike je treba pripomniti še to-le. Če so druge panoge jugoslovanske statistike (n. pr. gospodarske, zdravstvene) v zadnjih letih občutno napredovale, potem je skrajni čas, da se izboljša tudi kriminalna statistika, čigar pomena ne smemo podcenjevati. Zlasti je važno zasigurati redno izhajanje popolnih (ne samo v kratkih izvlečkih!) kriminalno-statističnih publikacij, ki jih že od leta 1923 ni bilo. Sicer bo zaman vsako resno prizadevanje, spoznati pravo sliko stanja in gibanja kriminalitete v naši državi. Da je točna orientiranost v tem pogledu nujno potrebna, tega, mislimo, ni treba še posebej dokazovati. Gibanje kriminalitete je zelo občutljiv barometer, ki olajša objektivno

⁷⁾ Tudi znani nemški statistik Ernst Roesner v svojem pregledu kriminalne statistike različnih držav pohvalno omenja Srbijo, „dessen Kriminalstatistik untern den Balkanländern die weitaus beste war“. Ernst Roesner: Kriminalstatistik. Str. 47.

presojo mnogih strani družabnega in državnega življenja. Pri vsaki preosnovi kazenskega prava so točni podatki kriminalne in sodne statistike dragocen in naraavnost nepogrešljiv pripomoček za oceno delovanja našega represivnega in preventivnega aparata.

Poleg praktičnega ima smotreno urejena kriminalna statistika tudi velik znanstven pomen kot temeljna osnova kriminalno-socioloških raziskavanj, zlasti tistih, ki so zvezana z domoznanstvom. V našem dnevnem časopisju najdemo več poročil o ameriškanskih gangsterjih kot resnih podatkov o pravem stanju naše kriminalitete.

Izboljšanje naše kriminalne statistike narekujejo končno tudi državno-prestižni razlogi. Omenili smo že, da imajo celo manjše države odlično urejeno kriminalno statistiko. Mednarodni kongres za kazensko pravo v Pragi l. 1930 je ustanovil posebno komisijo, ki si je nadela nalogo, da primerjalno proučuje kriminalno statistiko različnih držav (Commission mixte pour l'étude comparative des statistiques criminelles dans les divers pays). Prvi mednarodni kongres za kriminologijo v Rimu leta 1938 je s svoje strani priznal, da je nujno potrebno izenačiti metode proučavanja mladinske kriminalitete v mednarodnem obsegu. Plodno sodelovanje Jugoslavije v takih in podobnih anketah bo mogoče le pod pogojem, da razpolagamo tudi mi s točnimi in zanesljivimi podatki o statiki in dinamiki kriminalitete v naši državi.

Pred kratkim ustanovljeno Kriminološko udruženje kraljevine Jugoslavije, ki bo imelo svojo podružnico tudi v Ljubljani, zasleduje nalogo raziskavanja zločinštvenosti in njenih vzrokov vobče in posebno v Jugoslaviji, kakor tudi pospeševanje preosnove kazenskega prava. Prva dolžnost novega udruženja naj bi bila storiti vse, da se končno smotreno uredi naša kriminalna statistika in da se ustvarjajo vsi drugi potrebni pogoji za sistematično proučavanje zločinštvenosti s stališča domoznanstva.

JABOLKO IZ PARADIŽA

BRANKO RUDOLF

Ko rad okušaš sočni, južni sad,
občutiš vroče sonce, ki je lilo
v jasnini na drevo, ki je rodilo;
razumeš smisel čutov v dnu naslad.

Telo dekleta, ki te je ovilo,
spoznaš, a dušo v njej objel bi rad;
med mislimi pa včasih je prepad —
ne da se premostiti z našo silo.

A če te je življenje poglobilo,
bi hotel žene, ki je kamerad,
potem bi vedel: vredno je živeti!

A kaj, če sreče sam ne smeš hoteti,
vse zoprno življenje kar sprejeti
in ne povprašati več — kaj je sad?

ZUNANJA TRGOVINA IN TRGOVINSKA POLITIKA JUGOSLAVIJE V ZADNJIH 10 LETIH (KONEC L. 1938)

IVAN BRATKO

Razdobje 1928—38 je za zunanjo trgovino Jugoslavije nad vse pestro. V tem času se je izvršil po vsem svetu prehod od relativno svobodne k vezani zunanji trgovini. Naš izvoz in uvoz blaga se je po svoji strukturi dokaj spremenil. Bistvene spremembe pa opažamo v usmerjenosti našega izvoza in uvoza. Od navezanosti na štiri industrijske države, Italijo, Nemčijo, Češkoslovaško in Avstrijo, se je preusmerila naša zunanja trgovina predvsem na Nemčijo. Nemčija je leta 1938¹⁾ sama pokupila pri nas skupno toliko blaga kot vse ostale države skupaj. — V letih 1929—35 je zajela ves svet gospodarska kriza; pod njenim vplivom so se močnejše kot kdaj koli poprej uveljavile v zapadnoevropskih industrijskih državah težnje po avtarkiji in „zaključenih gospodarskih prostorih“ (Grossraumwirtschaft), težnje, ki so bile velikega pomena za razvoj naše zunanje trgovine. — V tej dobi prenehajo biti zunanja trgovinska vprašanja zgolj gospodarska vprašanja; ona postajajo vedno bolj eminentno politična vprašanja. Zunanja trgovina postaja vzvod za doseg političnih ciljev. Za nas pa postaja zunanja trgovina problem politične neodvisnosti in državnopravne nedotakljivosti.

I.

Obseg jugoslovenskega izvoza je v letih 1928—37 napravil slično razvojno pot kot svetovno gospodarska proizvodnja.²⁾ V sponu, ki doseže najvišjo točko l. 1929, je sledilo padanje do leta 1932. Nato se zopet krivulja dviga, dokler ne doseže l. 1937 še višje točke kot l. 1929. Po vrednosti pa je naš izvoz znašal l. 1929 8 milijard, do l. 1932 je padel na 3 milijarde, do l. 1937 pa se je spet dvignil na 6 milijard. Po vrednosti l. 1937 torej še zaostaja za l. 1929, po obsegu, to je po količini napora, ki je bil vložen v proizvodnjo izvoženega blaga, pa ga že prekorači.

Gibanje obsega, vrednosti in teže jugosl. izvoza.³⁾

Vzrok tolikšnega padca izvoza v l. 1931—33 je v agrarni strukturi našega izvoza, v padcu cen agrarnih proizvodov, v industrijski krizi in avtarkiji uvoznških držav.

¹⁾ Kjer navajam l. 1938, velja to le za prvih 9 mesecev tega leta.

²⁾ Obseg jugosl. izvoza in uvoza je izračunal dr. Vogelnik v Tehniki in gospodarstvu 1938/5.—6. v razpravi: „Gibanje obsega jugoslovanske zunanje trgovine.“ Tudi diagrama št. 1 in št. 3 sta sestavljena na osnovi njegovih računov.

³⁾ Izhodišče = 100 je l. 1926. Prav tako v diagramu št. 3.

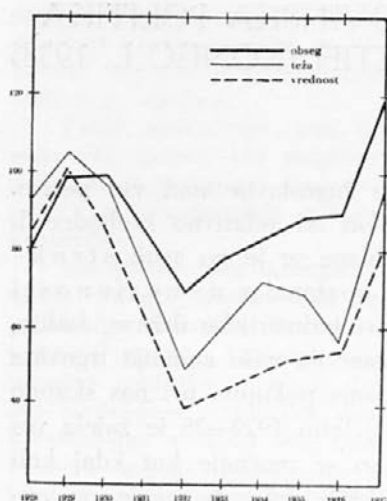

Diagram 1.

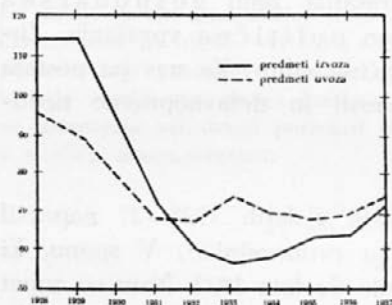

Diagram 2.

Padec cen agrarnih proizvodov. Največji padec zaznamuje izvoz po vrednosti. Od l. 1929—1932 je padel za 60 odst. Deloma je to posledica manjše izvožene količine, zlasti pa posledica padca cen agrarnih proizvodov. Agrarna proizvodnja namreč tudi v letih najgloblje gospodarske krize ni zmanjšana. Prevladovanje male zemljiške posesti in odvisnost cen od letine onemogočata regulacijo proizvodnje in cen, kot na primer v industriji. Zato je padec cen agrarnih proizvodov v krizi hujši kot padec cen industrijskih proizvodov. Agrarni proizvodi se izvažajo za kakršnokoli ceno, ker je od njih vnovčenja odvisen gospodarski obstoj kmeta.

Zanimiv je indeks cen izvoženih predmetov in uvoženih predmetov. V krizi je padec prvih večji kot padec drugih, kar nazorno predoči diagram števil. 2.⁴⁾

Gibanje cen predmetov uvoza in predmetov izvoza.

Avtarkija. V povojni dobi se v industrijskih uvoznih državah uveljavlja težnja, čim bolj omejiti izvoz agrarnih proizvodov, dvigniti lastno agrarno proizvodnjo in tako kriti domače potrebe z dom. pridelki. V okviru se ta težnja uresničuje v še večji meri. L. 1926 je znašal pasivni saldo italijanske zunanje trgovine s poljedelskimi proizvodi pet milijard lir. Do l. 1932 pa je padel na pol milijarde. To zmanjšanje gre sicer deloma na račun zmanjšanja konsuma v krizi, vendar pa je tudi plod povečanja lastne agrarne proizvodnje. — Reagrarizacija je zajela tako avtoritativno Italijo in Nemčijo kot demokratično Francijo in ČSR. S kliringi, visokimi carinami, kontingenti in uvoznimi prepovedmi omejujejo te države uvoz agrarnih proizvodov. O kaki stalnosti v mednarodni trgovini je vedno manj govora. Trgovinska pogajanja se vrše tako rekoč v permanenci, da rešujejo vedno nove težkoče. Svobodna trgovina se je umaknila vezani trgovini. Posledica

⁴⁾ Podatki iz raznih publikacij Narodne banke. Izhodišče = 100 je l. 1926. Vračunanih je 20 predmetov izvoza in 20 predmetov uvoza.

za nas: naš izvoz v Italijo je znašal l. 1926 skoraj 2 milijardi dinarjev, l. 1937 pa le pol milijarde.⁵⁾ Sličan je bil razvoj izvoza v bivšo Avstrijo.

Industrijska kriza. L. 1932 je znašala svetovna industrijska proizvodnja le polovico proizvodnje iz l. 1929. Istega leta je bilo v Angliji in drugih državah 10—20 odst. delavstva brezposelnega. V Nemčiji je padel dohodek uradništva in delavstva od 44 na 25 milijard. Konsum agrarnih proizvodov je s slabitvijo kupne moči konsumentov padel, kar je vplivalo tudi na izvoz iz agrarnih držav. Primer: padec našega izvoza vina.

V letih 1933—37 naš izvoz zopet narašča. Naraščanje je odsev svetovne konjunkturo. Poleg tega smo prišli v območje nemške zunanje politične koncepcije, tako imenovane gospodarske politike velikega prostora. Dobili smo možnost, vnovčiti svoje pridelke na nemškem tržišču, in to po cenah, ki so višje kot na svetovnem trgu.

Gibanje obsega, vrednosti in teže jugosl. uvoza.

Krivulja uvoza se še bolj ujema z gibanjem konjunkturo kot krivulja izvoza. Uvoz tvorijo pretežno industrijski izdelki, sredstva proizvodnje (vozila, stroji, kovinski izdelki itd.), katerih nakup neposredno reagira na stanje konjunkturo.

Razmerje med izvozom in uvozom je naslednje: l. 1928 in 1930 je naša trgovinska bilanca pasivna. L. 1928 smo pasivni skoraj za milijardo in pol. V vseh ostalih letih od 1928—1937 je bilanca aktivna. Prebitek l. 1937 znaša 1 milijardo. Le prebitek iz l. 1924 je bil višji — 1 milijardo 300 milijonov.

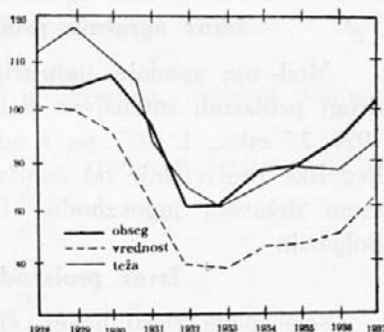

Diagram 3.

II.

Struktura našega izvoza blaga je tale:

	1926	1929	1935	1936	1937
	v odstotkih vrednosti vsega izvoza				
Proizvodi poljedelstva	38,29	28,07	28,08	28,41	30,93
Proizvodi živinoreje	26,74	23,83	27,74	33,15	24,48
Proizvodi gozdarstva	13,94	23,46	19,18	12,44	15,93
Rude in kopi obče	3,7	4,4	5,4	6,0	9,7
Kovine in kovinsko blago	5,0	7,3	9,9	9,1	9,0

⁵⁾ Kjer vir ni naveden, so statistični podatki vzeti iz publikacij, ki jih naštejemo v virih pod III.

Tudi v letih 1928—37 izvažamo v prvi vrsti agrarne proizvode: pšenico, koruzo, les, živino. Prve tri skupine v gornji preglednici zavzemajo pred in po letu 1928 70—80 odst. vsega izvoza. Izvoz gospodarskih proizvodov zaznamuje v krizi absolutni in relativni padec. Njegova vrednost je znašala l. 1929 milijardo 800 milijonov, l. 1936 pa le še pol milijarde. Šele l. 1937 se spet dvigne na 1 milijardo. Tudi izvoz poljedelskih proizvodov je po l. 1928 relativno in absolutno manjši kot l. 1926.

V naraščanju je izvoz rud in kopov obče. Od 4 odst. celokupnega izvoza l. 1926 se je do l. 1937 dvignil na 10 odst. Sličen razvoj zaznamujejo kovine in kovinsko blago. Razvojna težnja je očita: relativno upadanje izvoza lesa in poljedelskih proizvodov ter naraščanje izvoza rud in kovin.

Naša zunanja trgovinska politika teži za čim večjim izvozom izgotovljenega blaga, blaga na višji stopnji predelave ter blaga večje specifične vrednosti. V letih 1928—37 je povečan izvoz agrarnih proizvodov večje specifične vrednosti in izvoz proizvodov na višji stopnji predelave.

Izvoz agrarnih proizvodov večje specifične vrednosti.

Med nje spadajo industrijske rastline, oljnata semena in plodovi ter drugi proizvodi intenzivne poljedelske kulture. Njihov izvoz je znašal leta 1929 2,5 odst., l. 1937 pa 8 odst. vrednosti vsega izvoza. Preusmeritev poljedelske proizvodnje od žitaric k industrijskim rastlinam priporoča Nemčija vsem državam jugovzhodne Evrope. Najmočnejše je to preusmerjanje v Bolgariji.

Izvoz proizvodov na višji stopnji obdelave.

Sem spada zlasti baker, čigar izvožena vrednost je bila l. 1926 3 odst., l. 1937 pa že 8 odst. vrednosti vsega izvoza. Drugi proizvodi na višji stopnji obdelave kažejo deloma nazadovanje (pšenična moka, pijače, papir), deloma napredovanje (volna, perje, kokoni, predelan lan, konoplja itd.). Odstotek vrednosti izvoza vseh proizvodov večje specifične vrednosti (proizvodov intenzivne poljedelske kulture in proizvodov na višji stopnji obdelave) se je od l. 1926—1937 dvignil od 35 na 46,5 odst. Če odbijemo baker (5 odst.) ostane dvig za 6,5 odst., ki odpade na industrijske rastline, volno, perje itd. Prilaganje naše proizvodnje potrebam zunanjega trga in težnjam trgovinske politike je torej počasno, več ali manj slučajno.

III.

Kot agrarna država malih kmečkih obratov smo življenjsko odvisni od izvoza agrarnih produktov. Domači trg je mnogo preslab in preozek, da bi mogel sprejeti vse previške agrara. Milijon 800 tisoč kmečkih gospodarstev je leto za letom odvisnih od tega, koliko bodo uvozniške države od nas kupile. Tudi industrializacija, intenzifikacija poljedelstva in splošno gospodarsko

stanje v državi zavisi v veliki meri od našega izvoza. Čim boljše bodo naši agrarni producenti v tujini vnovčevali svoje pridelke, tem večji bo njihov nakup industrijskih izdelkov in strojev, tem večji bo njihov osebni konsum.

Izmed 14 glavnih izvoznih proizvodov jih je bilo v letih 1929—32 11 poljedelskih, in sicer: koruza, pšenica, svinje, sveže meso, drobnica, živo govedo, sveže sadje, suhe slive, perutnina, jajca in tobak. Ostali trije so stavbni les, baker in cement. V letih 1935—37 se po važnosti pridružijo navedenim 11 agrarnim proizvodom še razne kože (njih izvozna vrednost je letno okrog 140 milijonov) ter konoplja v vrednosti 200 milijonov. Izvoz vina je malenkosten. L. 1932 znaša 17 milijonov dinarjev, l. 1937 4 milijončke, to je 0,07 odst. vrednosti vsega izvoza. Drugače je s fiziolo. L. 1932 smo ga izvozili za 17 milijonov, l. 1937 pa celo za 100 milijonov. Brezpomemben je izvoz krompirja (0,01 odst.). Nekoliko trdnejša je postavka sira, zlasti kačkavala, ki se ga je leta 1937 izvozilo kvantitativno 15 krat več kot običajnega sira. Hmelj je bil velike važnosti v naši izvozni bilanci v letih 1922—26. Leta 1925 je znašala vrednost izvoženega hmelja 234 milijonov. L. 1932 pa predstavlja hmelj le še neznatno postavko — 13 milijonov; l. 1937 50 milijonov.

Vrnimo se k 11 najvažnejšim agrarnim proizvodom. Njihova skupna vrednost je znašala:

L. 1928	2.206	milijonov	din	ali	35%	vrednosti	izvoza
L. 1929	3.451	„	„	„	43%	„	„
L. 1930	3.184	„	„	„	47%	„	„
L. 1931	2.258	„	„	„	47%	„	„
L. 1932	1.520	„	„	„	50%	„	„
L. 1937	2.857	„	„	„	45%	„	„

Za l. 1929—32 je všteti gornjih 11 proizvodov. L. 1937 pa stopita na mesto perutnine, drobnice in suhih sliv konoplja in fižol.

Zanimivo je, da v letih najgloblje krize narašča agrarni del izvoza, dočim l. 1937 spet popušča. Vzrok je jasen: Agrarni producenti prodajajo svoje pridelke za vsako ceno, ker je prodaja teh pridelkov pogoj proizvodnje v naslednjem letu. Drugače pri industriji. Primer: radi silnega padca cen lesna industrija skrči obratovanje.

Vrednost 11 najvažnejših agrarnih artiklov znaša l. 1932 milijardo in pol, l. 1937 pa tri milijarde. Milijon 800 tisoč kmečkih gospodarstev je prejelo l. 1937 dvakrat več denarja iz inozemstva kot l. 1932. (Pod pogojem, da so drugi izdatki kot transport, trgovina itd. ostali na isti višini.) Večino tega denarja so prejeli producenti pšenice, koruze, prašičev in svežega mesa. L. 1937 znaša izvozni delež tega blaga skoro $\frac{2}{3}$ agrarnega izvoza ali 2 milijardi dinarjev. Nikoli pa ne pade delež teh 4 artiklov pod polovico agrarnega izvoza. Na producente sadja, jajc, drobnice, fižola in drugih manj važnih agrarnih artiklov, odpade dobra tretjina agrarnega izvoza. Po tej shemi

izvažajo največ srednji in veliki producenti iz Vojvodine in od drugod, kjer obilujejo s cerealijskimi in plodno zemljo. Mnogo manj izvažajo producenti sadja, drobnice, jajc, vina in drugih agrarnih proizvodov, katere prodaja Slovenija in kraške pokrajine (Bosna, Dalmacija itd.).

Razvojne perspektive našega agrarnega izvoza so neugodne. Naravni prirastek prebivalstva znaša v državi približno 2 milijona v 10 letih. Intenzifikacija poljedelstva napreduje zelo počasi. Primer: v letih 1923—27 je znašal donos pšenice na 1 ha 10,38 stota, v letih 1932—36 pa 10,40 stota. Prebivalstvo narašča mnogo hitreje kot agrarna proizvodnja. Posledica: vedno večji del pridelkov se konsumira doma.

IV.

Jugoslovanski uvoz sestoji pretežno iz gotovega industrijskega blaga in surovin za industrijo, zlasti tekstilno. Cilj zunanje trgovinske politike je, omejevanje uvoza izdelkov, v kolikor bi to krepilo razvoj domače industrije. 1928—37 pomeni napredek v tem pravcu.

Uvoz	1926	1927	1936	1937
	v odst. vrednosti vsega uvoza			
surovin in polfabrikatov	17,9	20,6	35,7	34,8
pogonskih sredstev	6,2	5,4	4,3	4,7
gotovih izdelkov	58,0	59,4	46,4	46,0
industrijskih strojev	3,3	3,2	4,8	5,1
ostalih proizvodov	14,6	11,4	8,8	9,4
Skupaj	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀

Uvoz surovin se je relativno dvignil od 17,9 odst. l. 1926 do 34,8 odst. l. 1937. Vrednost uvoženih surovin je l. 1937 večja kot l. 1926 za 450 milijonov. Relativni dvig surovin gre na račun izgotovljenih izdelkov, katerih uvoz je padel od 58 odst. na 46 odst. uvozne vrednosti.

Podrobnejši pregled strukture uvoza pojasni, da so te spremembe nastale radi razvoja domače tekstilne industrije. O tem priča tale preglednica:

Uvoz	1922	1926	1936	1937
	v odst. vrednosti vsega uvoza			
tekstilnih surovin in polfabrikatov	5,8	10,0	25,4	24,4
izdelanega blaga	31,8	27,8	9,7	10,1
Skupaj	37,6	37,8	35,1	34,5

Uvožena vrednost tekstilnih surovin znaša torej l. 1937 dve tretjini vsega uvoza surovin. Njihova vrednost je znašala l. 1922 370 milijonov, l. 1937 pa 1270 milijonov ali četrto vsega uvoza. Nasprotno je uvoz izdelanega tekstilnega blaga prešel od 2 milijona l. 1922 na pol milijarde l. 1937.

Zanimivo je, da znaša uvoz tekstilij stalno dobro tretjino vrednosti vsega uvoza. L. 1922 znaša 37,6 odst., l. 1937 pa 34,5 odst. V letih 1928—37 je uvoz tekstilnih surovin po vrednosti prekoračil uvoz izdelanega blaga, ki doslej vedno bolj zaostaja.

Uvoz drugega blaga razen tekstilnega je znašal l. 1926 okrog 20 odst., l. 1936 pa 36 odst. vrednosti vsega uvoza. Absolutno pa je v istem razdobju uvoz tega blaga padel od 2.300 na 1.500 milijonov. Deloma je to posledica razvoja domače industrije, deloma pomanjšanje konsuma.

Uvoz	1926	1927	1936	1937
	v tonah			
žice	4273	5300	2304	2776
steklo za ogledala in šipe	6792	7803	2115	1412
milo	523	307	41	56
modra galica, cink, klor	9173	7266	562	262
čokolada	270	326	9	8

V istem času, ko je padel uvoz stekla, mila, galice itd. na neznatno količino, se je število kemičnih, keramičnih in drugih tovarn podvojilo. Po prevratu je bilo v državi 65 kemičnih tovarn, l. 1935 jih je 147. Vprašanje je, koliko so narodno gospodarske žrtve za razvoj domače industrije potrebne in koliko so dale priliko za porazitizem nekaterih industrijskih panog. Primer: pretirano visoka cena galice. Pri tem je važen še en moment: „Uvozne carine postanejo v fiskalitem oziru izredno pomembne. Poleg trošarin in monopolov.. prinašajo zaščitne carine državni blagajni največje dohodke... Carine prestanejo (o. p.) biti prožno sredstvo gospodarske politike“. Vendar zaščitne carine, pod okriljem katerih se počasi razvija domača industrija, v primeri z drugimi državami niso pretirane. „Zaščita je nekako srednja, relativno umerjena“. (Dr. Ogris: Trgovinska politika str. 323. Oba citata istotam.)

Uvoz kovinskih izdelkov, vozil, strojev in električnih predmetov je v krizi silno padel, po l. 1933 pa se je spet dvigal. Uvoz transportnih sredstev je znašal l. 1930 172 milijonov, l. 1933 26 milijonov in l. 1937 185 milijonov. Električnih predmetov in strojev smo uvozili l. 1930 za 200 milijonov, l. 1933 za 80 milijonov in l. 1937 za 182 milijonov. L. 1937 znaša uvoz različnih strojev, aparatov, transportnih sredstev in kovinskih izdelkov (plugi, konstrukcije, neobdelano železo itd.) 25 odst. vrednosti vsega uvoza.

Uvoz hranil v letih 1928—37 ni višji kot približno 4 odst. vrednosti vsega uvoza. L. 1930 znaša 350 milijonov, l. 1933 190 milijonov in l. 1937 210 milijonov. Največjo vrednost predstavlja kava (eno tretjino vrednosti vsega uvoza hranil), sledi riž in južno sadje.

S pomočjo zaščitnih carin se vzporedno z reagrarizacijo zapadne Evrope vrši industrializacija držav jugovzhodne Evrope (JVE). L. 1928 je bil indeks

industrijske proizvodnje v JVE ter v ostali Evropi 100. V JVE je v najgloblji krizi padel na 86, v ostali Evropi pa na 72. Padeč v državah JVE je torej manjši. Do l. 1937 se je industrijska proizvodnja v JVE dvignila na 137, v ostali Evropi pa samo na 112. Konjunktorni val je po teh podatkih v JVE višji. Žal ni podatkov, ki bi pokazali na razlike med državami JVE, to je med Jugoslavijo, Madžarsko, Rumunijo, Grčijo, Bolgarijo in Albanijo. (Podatki društva narodov.)

(Konec prihodnjič)

MOJ PRVI POSEL

(Odlomek iz knjige: Tajni agent Japonske.) Secret agent of Japan London 1938.

AMLETO VESPA

NB. Amleta Vespa, Italijana v službi Čang-Co-Lina, diktatorja Mandžurije, so primorali Japonci, da jim je služil pet let in se dodobra z njimi seznanil. Ko je pobegnil, je napisal silno zanimivo knjigo, iz katere prinašamo kratek odlomek.

Drugi dan sem začel delo v službi svojih novih japonskih gospodarjev.

Kakor sem omenil, sem moral sestaviti poročilo organizacij belih Rusov v severni Mandžuriji. Teh je bilo več društev; vse so imele svoje centrale v Harbinu in podružnice v različnih krajih Mandžurije.

Glavne so bile:

1. Odbor emigrantov; predsednik Kolokolnikov.
2. Ruski socialni odbor; predsednik Korobov.
3. Zveza nekdanjih vojakov; predsednik Verzbitki.
4. Legitimisti; predsednik general Kislicin.
5. Fašisti; predsednik general Kosmin.
6. Družba posestnikov nepremičnin; predsednik Gandatti.
7. Borzna družba; posestnik Kabalkin.

Bilo je tudi več kozaških organizacij in drugih družb, ki so imele manjši pomen ali sploh niso bile važne.

Lahko je razumeti, da so Japonci med vsemi temi mnogimi predsedniki hoteli le dva obdržati v predsedstvu. Ta sta bila Korobov, predsednik socialnega odbora, in Kislicin, glavar legitimistov.

Korobov je imel mnogo zaslug, ki so ga priporočale: dosegel je štarost 54ih let, pa ni nikdar niti en dan delal. Njegov poklic je bil v tem, da je igral predsednika ali blagajnika tega ali drugega ruskega društva in ... delal dolgove. Ni imel ideala, razen kakšnega takega, ki je bil v zvezi z njegovim želodcem. Njegova edina sreča je bila v tem, da je mogel sestiti za mizo, dobro založeno z zakuskami (vse vrste ruskih predjedi, zbujačev teka itd.). V tem je bil tako razglašen, da so Rusi vselej, kadar so govorili o njegovih političnih nazorih, rešili vprašanje s tem, da so ga imenovali „zakuskista“. Nikdar ni spustil niti enega banketa, pa naj so ga organizirali fašisti, anarhisti, monarhisti ali

sploh kdo. Neomejena elastičnost njegove ideologije, kombinirana z njegovo epiku-rejsko gibčnostjo, ga je delala idealnega moža za Japonce.

Kislicin, glavar legitimistov, družbe monarhistov, ki bi rada videla velikega kneza Kirila na ruskem prestolu, je bil praznoglav in brezmiselno ošaben parazit. Iz Pariza je veliki knez in pretendant pošiljal svojim pristašem v Mandžuriji vse vrste kolajn in drugih odlikovanj, tako, da so bili vitezi tega, drugega in tretjega reda; veliki oficirji legije prve, druge in tretje; povišani so bili v ta ali drugi čin itd. Na prsih samega Kislicina je viselo štirinajst sijočih se odlikovanj. Njega, ki je bil ob koncu svetovne vojne odpuščen kot kapitan, je veliki knez povišal v podgeneralnega poročnika kavalerije. Radi tega so bili člani njegove družbe večinoma povišani v generale in so sprejeli vse vrste ruskih kolajn.

Kislicinovo geslo je bilo tisto, ki ga je imel (kralj) Jurij I., — prožne in debele ženske. V ostalem je ljubil vodko, s katero so ga Japonci vedno obilno zalagali. Bil je baš pravi mož za Japonce, ki so ga — da jih ne bi pretekel veliki knez — imenovali za glavnega poveljnika bele vojske v Mandžuriji.

Po pravici in resnici pa je treba povedati, da je bil Kislicin eden redkih nekdanih ruskih častnikov ruske vojske, ki se je dal dobrovoljno uporabljati v japonski službi. Pretežna večina je prenašala preganjanja, glad in celo ječe rajše, kakor da bi se sramotno ponižala v lutke.

Rusi, ki so tako toplo sprejeli vsiljenca (Japonce), so v malo dneh spoznali, kakšni so ti v resnici. Potem, ko so jih sprejeli kot osvoboditelje, so se Japonci brez odloga pokazali v svojih pravih barvah.

Nikolaj Medi, sin generala Medija, ki so ga Japonci prisilili kakor mene, da je ostal štiri leta v Harbinu v njihovi službi, mi je nekega dne rekel, da „ni bil nikdar nobeden komunist tako dober propagandist za sovjete, kakor Japonci v Mandžuriji“. Resničnost te opazke zelo podpira dejstvo, da se je vsak mesec več tisoč ruskih beguncev, ki so zbežali pred preganjanjem doma in prišli v Mandžurijo, da bi našli miru in sigurnosti, javilo pri sovjetskem konzulu in prosilo za sovjetski potni list; rajši so se vrnili v U. S. S. R., kakor da bi ostali v Mandžuriji, kjer so japonska preganjanja postala neznosna. Rajši so opustili svoje belo-rusko prepričanje in postali boljševiki. Ko so bili v dilemi, ali naj si izbere dve vrsti pritiska, so se odločili za rdečo, proti rumeni. Danes ni skoraj niti enega ruskega begunca med tistimi, ki so zbežali ali v pravo Kitajsko ali pa ostali v Mandžuriji, ki ne psuje in preklinja Japoncev. Edine izjeme so ruski zločinci, ki so jih Japonci po svojem vdoru spustili iz ječe. Ti so morali dalje vpiti svoj „banzaj“ ali pa se vrniti v ječo.

Niti eden sam sebe spoštuječi Rus ni hotel imeti opravka z Japonci. To je tako resnično, da Japonci tedaj, ko so imenovali Kislicina za glavnega komandanta vojske ruskih beguncev, niso mogli najti niti enega samega ruskega generala, ki bi bil voljan, da sprejme čin štabnega šefa. Morali so si izbrati slamnatega možica. Našli so nekega bednega in bolnega reveža, ki je več let prosjačil pred Čurinovim, okrajnim skladiščem v Harbinu. Prej nekoč je bil general kozakov atamana Semenova v Sibiriji. To bedno podrtijo, tuberkulozno in sifilitično, so okopali in oblekli v nove obleke. Malo dni pozneje je uradni list naznanil, da je postal šef štaba major-general Salnikov.

Vsi ostali predsedniki ruskih organizacij, ki so jim Japonci namignili, da bi jim bilo dobrodošlo, če bi odstopili, so se uprli kakor en mož. Sledila je huda vojna proti „upornikom“, kakor so jih imenovali Japonci. Po nekaj mesecih intenzivnega preganjanja so se nekateri udali; drugi, kakor Gandatti in Kabalkin, so zdržali štiri leta v kljub vsem grožnjam, arestom in neskončnim gnjavažam.

Šele v prvem delu leta 1936. so se morali umakniti iz svojih mest radi nevzdržnega pritiska Japoncev.

Vkljub svojim štirinosemdesetim letom je bil bivši gubernator Gandatti človek neukrotljivega duha. Ko je v njegovo stanovanje prišel oficir japonske žandarmerije s poveljem njegove aretacije, se mu je stari gospod pokazal z najvišjim odlikovanjem, ki ga more japonski cesar podeliti kakšnemu tujcu in ki ga je on dobil v času, ko je bil gubernator amurske province. Takšna visoka japonska odlikovanja so nosilca ščitila pred vsako aretacijo. Častnik se je poklonil in zmeden izginil. Od tega dne je bivši gubernator, vsakikrat, ko so ga klicali pred sodišča „Mandžukua“, da bi se zagovarjal radi kakšnih abotnih obdolžitvev, ki so jih proti njemu iznesli belo ruski renegati, plačanci Japoncev, prišel vsakikrat s cesarskim odlikovanjem in z eskorto.

Ob neki taki priliki sta dva mlada ruska lopova obtožila Gandattija, da si je prilastil fondne neke privatne šole, katere je bil Gandatti, dvajset let lastnik in upravitelj. Obe barabi sta vedeli da ju ščitijo Japonci in sta sipali na Gandattija najpodlejše psovke v najbolj prostaškem jeziku, vkljub temu, da jih je kitajski sodnik najprej prosil, potem jima pa ukazal, naj se ne poslužujeta nedostojne govorice. Na koncu krivoprisežniškega pričevanja obeh renegatov je predsedujoči sodnik vprašal bivšega gubernatorja, ali želi kaj reči v svojo odbrano. Gandatti je vstal in rekel zelo mirno:

„Odklanjam odgovor na obdolžitve teh ničvrednih lopovov. Boli me, da vidim dva mlada Rusa, ki sta radi klavrne plače petintridesetih dolarjev na mesec padla tako nizko, da sta svojo čast prodala Japoncem. To je vse, kar imam reči.“

Ko je Gandatti šel iz sodne dvorane, ga je sodnik spremil do vrat in se mu oprostal, ker ga je bil poklical. Ponovil je mnogokrat uporabljeno sentenco: „Nismo mi Kitajci krivi teh grdih žalitev“.

PODOBA DANAŠNJEGA GLEDALIŠČA

PETER MALEC

I.

Gledališče je reprezentant in hkrati ogledalo duhovnega in kulturnega življenja ko celotnega sveta.

Prav kakor je razklana, disorientirana, zrevolucionirana celotna duhovna podoba današnjega sveta, njega človek, civilizacija, kultura, literatura, prav tako se vprav krčevito izvija in sili iz vsega današnjega gledališkega trenja vprašanje, ki mu ostro reče v obraz in iz katerega je jasno razbrati nekakšno nervozno beganje in iskanje, vstajanje in padanje, oziroma kakor so temu vzdeli: **KRIZA!**

Ali pa dejansko res obstoja v gledališču kriza? Drži, kriza nedvomno je v njem! Toda **KRIZA DUHA**, ne pa morda tista, ki jo oznanjajo že nekaj časa sem gledališki ravnatelji, in ki jim služi poslednje čase že v potuho, mislim: **finančna kriza!**

Možno je, da povzroče prevrati v kulturi nemalo upostošenja in stagnacijo v človekovem duševnem življenju in začasno oslabijo njegovo funkcijo. Toda niso v toliko sovražniki umetnosti razrvanost civilizacije, gospodarske težkoče in nadloge, čeprav je jasno ko na dlani, da lakota in nezadovoljstvo še nikoli niso podpirali

morale, in da uboštvo, ki iztisne človeku komaj skorjico trdega kruha, ne more kdovekaj gnati človeka k velikim duševnim naporom in ustvarjanjem. Toda tista razdejanja, ki črvičijo in izpodjedajo umetnost kot tako, silijo človekovo duševno obzorje v počasno hiranje in pogin. To se lahko dogaja v času, ko je človek zaradi novih, brezizrazno za svoj obstoj se borečih idej izgubil orientacijo, da ga vsaka nova oblika in kulturna pridobitev in podoba na moč bega in zadeva. V takšnem času živimo danes ta dan. In zato ne moremo dolžiti razrvanosti in težkoč v gledališču nikogar drugega ko gledališče samo.

Torej, kriza je v gledališču samem in ne nemara — ko že toliko in na vsa usta govore o tem — mimo drugega, denimo, v konkurenci kina. Ne, kino dobremu gledališču ne more biti nikoli v spodtiko in pogubo! Gledališče je treba ozdraviti v jedru samem! Slaba dela, slabe predstave, slabe režije in slabo igranje, v tem je kriza današnjega gledališča. Dati je treba gledališču spet duha, zavladati mora spet čista umetnost: beseda pesnikova.

Gledališče je skupek treh elementov: pesnika, odra in publike. Gledališče se bo znašlo spet, ko bo dobil v njem spet prvo in odločilno besedo pesnik, in ko ne bo živelo zaradi samega sebe, temveč zaradi pesnika in ne bo hlapčevsko služilo le režiserju in igravcu, temveč oznanjalo pesnikovo misel in besedo; takrat šele bo odstranjena kriza in publika bo organski člen vsega gledališkega dogajanja in trenja.

II.

Na moč zanimivo je, da izzorevajo vsi gledališki problemi in poizkusi danes ta dan vse drugje, kakor smo bili vajeni tega do nedavno!

Najdrznejši zagon in vznik je opaziti dandanes pri ameriškem gledališču. Tu se je v dobrih desetih letih zgodilo s pravim ameriškim tempom več ko v Evropi v 69 letih skupaj tja od Meiningerja sem mimo Brahma, Reinhardta pa tja do Meyerholda! —

V angleškem gledališču je najti predvsem neko novo, mnogo obetajočo, bogato dramatsko literaturo. Revolucija je započela to gledališče vprav v jedru: od znotraj navzven. Tako je opaziti tu neko neodoljivo silo, zalesti novo tendenco v angleški dramati, ki se zdaleka ogiba vsakemu najmanjšemu naturalizmu. London je danes eno izmed redkih evropskih mest, ki ima voljo in sredstva, da vplodi gledališču novo dramo.

Mnogo obetajočo, drzno in vse pozornosti vredno obliko dobiva v poslednjem času gledališče severnih demokratskih držav. Na Finskem, Norveškem in Švedskem; in to v dramatski proizvodnji ko v odrski preosnovi sami kot taki.

Kakšnih vidnejših oblik in rasti v francoskem gledališču, ki se danes trdo bori za obstoj, ni najti. Vsako eksperimentiranje obeh genialnih režiserjev Jacquesa Coupeaua in Rusa Pitoeffa, ki skušata zadati francoskemu gledališču novo lice, je postavljeno zmerom iznova pred veliko in strašno dejstvo: ali nezaslišan polom ali pa vprav takšen uspeh! Vsekakor francosko gledališče za današnji evropski teater ni merodajno. Nasprotno pa je danes francoski film višek umetnosti, ki si jo je nasploh moči misliti!

Podoba je, da je najhujša kriza v sovjetskem gledališču prebolena in prestana. Dasi se je bil tam še do nedavnega boj med vsem nečasovnim in aktualnim, med klasiko in sedanostjo, med čisto umetnostjo in politično propagando, je vendarle podoba, da bo zmagala prva nad slednjo. Pri ruskem gledališču je opaziti predvsem neko renesanso klasike, še prav posebno Shakespearja. To iskanje je zapleteno in zaglobljeno v neko časovno nujno aktualnost, ki se ne odraža nemara

v obleki, formi, temveč v zamisli, strukturi in nje duha, isto, kar je v neki meri najti tudi pri stremljenju češkega gledališča. Stvar sama na sebi je vredna velike pozornosti.

Najbogatejše in še vprav posebno za nas najbolj aktualno gledališče v Evropi je bilo do pred kratkim češko gledališče. Tu je treba imenovati kot dvojce imen, dvojce genialnih režiserjev, ki sta dala češkemu gledališču tolikšno izrazito podobo in vrednost, da ju lahko zanjo zavidajo vsi kulturni narodi. Menim Kva-pila in predvsem Hilarja (1921—1935). Stremljenje po aktualnosti je vseskozi domiranta Hilarjevega dela. Češko gledališče je bilo od svojega početka sem pa vse do svetovne vojne v tesni zvezi z narodno borbo za politično in kulturno svobodo. „Gledališče ni bilo pri nas nikoli zgolj zabava, marveč tehtni sestavni del narodovega razvoja, simbol samostojnega in svobodnega kulturnega življenja“. (N. Rutte.) Neizmerne važnosti vsega modernega češkega gledališkega življenja in iskanja je dejstvo: „vreči in zakoreniniti gledališče v sredino nacionalnega in socialnega življenja“ in to ne samo v ideološkem, temveč tudi v formalnem pogledu. Njihovo gledališče, dvakrat zgrajeno od naroda in domovine, je postalo več ko parlament: njim je gledališče smisel češke samoza-vesti, nosilec nacionalnega in državnega mišljenja. Za nje je gledališče kraj boja modernega človeka iz današnjih dni, iz nekakšnih prehodnih dni, ki kanijo polagoma preiti iz današnje industrializirane dobe v socialno, to je doba demokracije. Stremljenje po aktualnosti, ki je tako značilno za češko režijo, je najti tudi v njihovi dramati. Češki dramatik so pogumno zarezali v obraz sodobnim češkim ko evropskim socialnim in političnim problemom. „Češki oder je postal torišče borbe idej, z njegovih tal se je močneje slišala kritika sodobnega družabnega reda“. Tu so imena: Čapek, Langer, Werner.

Bati pa se je na moč, da se bo po lanski oktobrski tragediji tudi v češkem gledališču marsikaj zaobrnilo, kar bo vsemu zdajšnjemu dogajanju nedvomno v neznansko škodo!!!

V središču zanimanja, interesov in razglabljanja češkega — kakor današnjega gledališča nasploh — je problem scenske umetnosti. Nedvomno je to znamenje časa! To poduhovljenje scene predvsem češkega in v poslednjem času tudi madžarskega in italijanskega gledališča (ki pa razen te panoge umetnosti za današnje gledališče ne pomeni vprav nič več) je danes najspornejše in najbolj aktualno poprišče celotnega gledališkega sveta. Tu je načeto predvsem vprašanje odra in tehnike. Umetnost scene, ki ne skuša vplivati samovoljno z efekti, kar udarja samo v slepo, temveč s svojim lastnim izrazom in ki si je v svesti svoje podrejene vloge, ali da je le del celotnega umetniškega telesa. Oder je samo predmeten prostor, ne liči več naravi in služi le igravcu. Tehnika služi samo poduhovljenju prostora in ta igravcu; torej pravi paradoksní smisel in poslanstvo mašinerije v gledališču. — Za preosnovo češke scenske umetnosti je važno predvsem ime Vlastislava Hofmana, ki je „ne samo klasik češke odrske forme, marveč tudi naravnost sotovorec najglavnejšega obdobja češkega gledališča — Hilarjeve ere! — Približno istega pomena in važnosti je za ameriški teater Norman Bel Geddes, za angleški Gordon Craig in za nemško Roller in Strnad.

Nemško gledališče pa je danes na povsem mrtvi točki. Le to je ob silnih zagonih gledališč domala vseh narodov obtičalo pri tleh, ostalo nepomembno in mrtvo tako v literarno-odrski produkciji, ko v kakršnem koli novem teatrskem iskanju in dognanju. V „Burgtheatru“ še ven in ven razsaja patos in nič kaj boljše ni v Berlinu, kjer mimo genialnega režiserja Jürgen Fehlinga in par igrav-

cev-zvezdnikov, katerim prvačita Gründgens in Werner Krauss, nimajo dosti več pokazati in povedati. Pragtako se mi zdi, da ni predrzna trditev, ako pribijem, da je tudi nemški film v primeru s francoskim prava profanacija umetnosti in skoro dosledno puhel in cenen kič.

O C E N E

Župančič Oton, Dela. IV. (Članki, govori, ocene, eseji. Uredil Josip Vidmar.) Ljubljana. Akademska založba, 1938. 8°. 196 str.

V primeri z Župančičevimi pesmimi in dramami je njegova proza, ki jo vsebuje zaključni zvezek od Akademske založbe izdanih Del, pač podrejenega pomena. Vidi se to že na zunaj: nikoli pesnik proze ni gojil v večji meri in zdržema. Nastajala mu je bolj izjemoma in pobudo zanjo so po večini dajale več ali manj slučajne zunanje okoliščine, kakor je bilo n. pr. Župančičevo urednikovanje (Slovan 1914, Lj. Zvon 1917), zlasti pa delo, ki ga vrši v zvezi z gledališčem. A kljub temu — koliko pravega in pristnega Župančičevega duha je tudi v teh drobnih in slučajnih izpovedih, pa naj je povod, ki jih je izzval, bil na videz še tako malenkosten, predmet, o katerem pesnik govori, še tako neznamen! „Kamor postaviš moža pravega, je svečenik“, je zapisal svojčas Župančič — in ob njegovi prozi, ob tem doslej malo znanem in malo upoštevanem njegovem delu, se človek nehote spomni teh njegovih besed. Tudi za vsem tem drobižem stoji tak „pravi mož“, vse, o čemer nam govori, je povedano in podano iz polnega, zato nobena stvar ni brezpomembna, ni prazna in ni samo — beseda; za vsem stoji cel človek, stoji človek, ki se obrača do nas, „ne ker je hotel nekaj napisati, temveč ker nam je imel nekaj povedati“. S tem preprostim in samoumevnim (dasi tolikokrat prelomljenim) vodilom pisatelju, napisanim pred pet in dvajsetimi leti v poročilu o Gospodinu Franju Podlimbarskega (ki ga pa v knjigi kakor še marsičesa drugega žal ni), je Župančič sam najboljšo označil svoje delo.

Če skušamo iz vprašanj, ki so pesnika zanimala v prvi vrsti in ki v prvi vrsti nanje odgovarja, izluščiti osrednjo in glavno misel, lahko rečemo, da je to skrb za našo kulturno rast. Skrb, da bi ta rast bila zdrava in živa. Naj govori o jeziku, o njegovem pomenu za oblikovanje našega značaja v vsakdanjem življenju ali o njegovi funkciji v pesništvu in v gledališki umetnosti, naj govori o narodni poeziji in o ljudskih pevcih ali o vrhovih naše literature, naj nam razkriva finese gledaliških iger ali ugotavlja potrebo znanstvenega dela kot dopolnila umetnikovem stremljenjem, naj s skrbjo vprašuje, kaj je s slovensko življenjsko radostjo, z našim smehom — povsod mu je na tem, da prodre do bistva in jedra, da vse vidi in pokaže v povezanosti s celoto, da vse postavi na živ in trden temelj. Pri vseh pojavih ga predvsem zanima eno: ali in koliko so pristni in zato življenja zmožni in za življenje pomembni. Župančičev intuitivni pogled se nikjer ne mudi ob nebistvenostih, ampak povsod sega v globino, zato je kljub temu, da govori brez izjeme samo o čisto konkretnih vprašanjih (tudi to spada med odlike knjige), v njegovih izjavah polno spoznanj in ugotovitev, ki nimajo cene in veljave samo za dotične posamezne slučaje, ampak so veljavne sploh in jih moramo šteti med temeljne resnice o umetnosti in umetniku. Opozarjam samo na globoko pojmo-

vanje umetnikovega poslanstva, kakor je nakazano ob tolmačenju „Desetnice“ (str. 26), ali na važno in ponovno izraženo razlikovanje med resničnostjo in resnico (str. 36, 73) ali na formulacije o umetniku in njegovem delu, kakor sta n. pr. naslednji: „Pri nas si še vedno nismo v svesti, da umetnikove sanje niso sanjarije, puhle, v zraku viseče, nego da so poslednje resnice in najgloblja modrost, do katere more narod pronikniti“ (str. 77). „Igralec, ki stopi na oder, ne igra samo vloge, nego zastavi samega sebe, vso svojo telesnost in duševnost, vsi njegovi doživljaji, vsa njegova stremljenja stoje za njegovo besedo in ji dajejo globino in vsebino“ (str. 146). Ta človeška globina in vsebina, ki jo Župančič zahteva od igralca, je lastna tudi njegovi besedi. V tem je njena notranja pristnost in to je prvo, kar daje knjigi Župančičeve proze trajno vrednost.

Drugo je dognanost in organska rast njene oblike, njena pristnost na z u n a j. Ker pisatelj točno in jasno ve, kaj hoče, je popolnoma naravno, da svojim mislim tudi daje točen in jasen izraz; kot jezikovni oblikovalec izrednih kvalitet pa zna tej točnosti in jasnosti dajati obenem tudi estetsko dovršenost, pogosto naravnost pesniško lepoto. Vendar mu to zadnje nikjer ni samo sebi namen, vedno mu je glavno in odločilno, da to, kar ima povedati, pove čim bolj razločno in neokrnjeno, čim bolj neposredno in nazorno, čim bolj naravnost in na kratko; zato svojih misli ne zavija v abstrakcije, kakor to ravno umetnostni teoretiki in kritiki delajo tako radi, in jih tudi ne otovarja z nebitvenimi pritiklinami. Kakor njegov pogled nikjer ne ostaja na površju, tako se tudi njegova beseda nikjer ne izgublja v praznem leporečju ali v papirnati nabreklosti, ampak se povsod strogo drži stvari (zdi se mi, da deloma celo bolj ko v pesmih) in je ostro in brez ovinkov naperjena v bistvo, ali da rabim Župančičev izraz: v „notranjost“ in v „središče“ (str. 124). Vedno mu oblika organsko raste iz vsebine, od znotraj navzven, prav, kakor to sam pravi o Prešernu: „... nič ni nakit ali navesek, nego sam živ, sočen organizem“ (str. 87). Ta organska zraslost nena-rejene prirodnosti in obenem najvišje kultiviranosti — v čemer je morda skrivnost umetnine sploh — daje knjigi značaj uravnovešenosti, solidnosti, klasičnosti. Citatelj ima ob njej tisti prijetni občutek naravnosti, ki je najzanesljivejši znak dobre knjige: občutek, da pisatelj ne išče praznih efektov, ampak nam hoče in — kakor sem že uvodoma navedel z Župančičevimi lastnimi besedami — tudi res i m a nekaj povedati in to tudi brez umetničenja z n a.

Tako nam knjiga neglede na konkretno podane misli o umetnosti in umetniku tudi kot taka, sama na sebi, kot izraz pisatelja, ki se zaveda odgovornosti svojega dela, odkriva in kliče v spomin važno resnico: da je pisateljsko delo, kakor delo umetnika sploh, delo izbranca in mora zato tudi samo biti izbrano: izbrano po vsebini in obenem izbrano po obliki. Značilno je v tem oziru za Župančičevo pojmovanje sledeče mesto: „... vidim, kako spoštovanje ima naš nepokvarjeni rod pred duhom in knjigo. In tedaj mi je žal vsake vnémar zapisane besede, ki gre med narod, zakaj vsaka bi morala biti na zlati tehtnici pretehtana, predno bi smela nositi misel v dežel. Ta čut odgovornosti ljudskega pisatelja pa pri nas nevdržema gine, in malo klenega zrna pade dandanes sejalcu iz prgišča“ (str. 51—52). Ta ugotovitev, ki jo je zapisal Župančič pred četrstoletjem, velja v enaki meri tudi še danes, danes celo bolj ko takrat. Kajti razmerje med „vnémar zapisanimi“ in „z zlato tehtnico pretehtanimi“ besedami se medtem ni obrnilo na boljše, pač pa na slabše. V veliki meri je nedvomno zakrivila to anarhija, ki smo ji na področju umetnosti bili izpostavljeni prvo desetletje po vojni in v kateri smo obenem z objektivnimi merili izgubili tudi pravi odnos do resničnih umetniških vrednot (ob visoki kulturi, ki jo izpričuje Župančičeva pro-

za, nastala po svojih najznačilnejših primerih v predvojnih letih, čuti človek povojni propad posebno jasno), konkretno pa se izraža to v usodnem padcu, ki ga je doživela v tej dobi pisateljska morala. Pretirana knjižna proizvodnja, ki ji je več za količino ko za kakovost, je poleg resničnih pisateljev rodila in omogočila tudi vrsto literatov, ki za svoje delo niso ne poklicani ne pripravljeni in ga temu primerno žal tudi vršijo: brez sposobnosti, brez čuta odgovornosti in marsikdaj tudi brez pisateljske časti; pač pa z veliko mero — občutljivosti.

Kot memento v tem pogledu je Župančičeva knjiga še posebno dragocena. Tako kritik kakor pisatelj moreta najti v njej pobud za pravo pojmovanje svojih nalog in za poglobitev svojega dela. Pa tudi čitatelj, ki se mu je sredi goščave mnogovrstnih izgovorov ter umetnostnih teorij in spekulacij že skoraj nemogoče orientirati, bo Župančičevo knjigo bral s koristjo in obenem z užitek: končno enkrat jasna in stvarna beseda, ki jo razume in ki mu na tolikokrat napačno markirani poti lahko služi kot varen kašipot mimo pol- in laži-vrednot v deželo prave in resnične umetnosti.

Janko Glaser.

Prepeluh Albin, Pripombe k naši prevratni dobi (str. 1—294); **Kermauner Dušan, Albin Prepeluh — Abditus, njegov idejni razvoj in delo** (str. 297—562). 8°. Z zemljevidom Koroške in Primorja ter s sliko A. Prepeluha. Založila založba Univerzitetne tiskarne J. Blasnika nasl. d. d., Ljubljana 1938.

Vsaki spomini so dokument dobe in avtorja. Čim večja osebnost, čim širši njen razgled, čim ostrejši njen pregled dogodkov, toliko večji je pomen spominov za karakteristiko dobe; čim ožji pa je avtorjev horicont in čim bolj je njegovo gledanje dogodkov posplošeno, toliko bolj pada vrednost spominov za zgodovino avtorjeve dobe, da ostanejo spomini pomembni samo za karakteristiko avtorja samega kot enega od tisočev brezimenskih svoje dobe.

Prepeluhovi spomini obsegajo njegovo življenje v rani mladosti in njegovo politično rast v družbi A. Kristana in A. Dermote ter v senci J. E. Kreka. Za tem tvorijo bistveni del spominov, obenem s slikanjem naših razmer za časa velike vojne, pripombe k naši prevratni dobi, v katerih Prepeluh poizkuša z vidikov, veljavnih v našem javnem mnenju za časa, ko so pripombe izhajale v Sodobnosti (1934—1937), kritično soditi naš prevrat leta 1918/1919. Zgodovinski lik A. Prepeluha pa riše v drugi polovici knjige Kermaunerjeva biografija, ki sestoji iz strnjene referata o vseh Prepeluhovih spisih, po katerih ga analizira in oceni z vidikov progresivnega marksizma.

Prepeluh je eden od tistih naših izobražencev, ki se pojavijo že v dobi našega preporoda in ki se kot generacija uveljavijo v dobi pred in po svetovni vojni z aktivnim publicističnim udejstvovanjem, za katerim pa zaostaja podrobna organizacija. Pred vojno socialistično usmerjena Prepeluhova generacija je učila Slovence tega, kar je posnela od naprednejših narodov, zlasti Nemcev in Čehov, manj od Italijanov. To je bil socializem. Pri naprednih evropskih narodih in dnevni red postavljeni socialni problemi so bili za Prepeluhovo generacijo izobraženstva odločilni tudi za povojno izrazito slovensko narodno stališče, ki je izhajalo zlasti iz predpostavke, da hrvaška in srbska družba še ni sposobna za reševanje aktualnih socialnih problemov, ki se morejo zato rešiti samo samostojno kot slovenski problemi. Predvojnim trudovikom so v tisti generaciji sledili povojni slovenski menjševiki.

Prepeluhovi spomini prinašajo zgodovinarju predvojne, medvojne in prevratne dobe malo novega gradiva ter ne razsvetljujejo v novi luči preteklih dogodkov. Bistvena vrednost Prepeluhovih spominov ali pripomb k naši prevratni dobi pa je v tem, da sodijo z vidika menjševikov prevrat z vsemi značilnostmi publicistike

in akcij Prepeluhove generacije ter da s tem prikazujejo duševnost in miselnost generacije, ki je vzvalovala slovensko politično in kulturno življenje, ki pa je za tem ovenela, ko je s starostjo klonila na desno v strahu pred odgovornostjo in v strahu pred možnostmi lastnega izvajanja tega, kar je publicistično propovedovala. Najlepsi predstavitelj te naše menjševiške generacije je Prepeluh sam. Revolucionaren in poln načrtov za rešitev aktualnih vprašanj postavlja in rešuje vprašanja, še predno jih je postavila Slovenija na dnevni red, ubija slovensko meščanstvo, še predno se je na Slovenskem resnično rodilo, postavlja diagnoze za rešitev vsakega domačega dnevnega problema z matematično redukcijo njegovih vzrokov na eden imenovalnik, sodeluje pri reševanju svetovnih problemov, četudi samo s presajanjem Ottakringa na slovenska tla in rešuje težka slovenska zgodovinska vprašanja z aplikacijo današnjosti na preteklost. Umika se položajem, ki bi mu omogočili realizacijo njegovih idej, kar mu tudi onemogočijo politični nasprotniki, ki ga vedno prehitijo, nakar mu preostane samo protest ali pa publicistično razkrinkanje tekmecev. In ko zmagajo ideje njegove mladosti, se jim v moški dobi odmakne in išče orientacij, ki se še borijo za zmago, in se bori za nje z besedo in s peresom. Vedno in povsod kaže pota za izboljšanje političnih, kulturnih in socialnih prilik po vzorih, ki se v sosedstvu uveljavljajo, pobegne pa pred odgovornim mestom. Beg pred odgovornostjo in umik od vodilnih odgovornih mest so tako značilni za Prepeluha in njegovo generacijo kakor politično in ideološko konvertitstvo ali pridiganje narodu in zlasti mladini.

V ocenjevanju zgodovinskih osebnosti sledi Prepeluh javnemu mnenju časa in ne presoja posameznikov po njih delu z odvisnimi vzročnostmi in posledicami. V duhu javnega mnenja vrže tudi Prepeluh n. pr. kamen na Šušteršiča zlasti radi drugega koroškega slovenskega mandata in na drugi strani ne doume Svabičevega pomena za naš prevrat. Ne da bi hotel na tem mestu rehabilitirati Šušteršiča, kar bo naša zgodovina storila sama od sebe, pa moram povdariti, da je bil eden sam slovenski koroški državnozborni mandat posledica posebnih koroških razmer in že kot tak za Slovence delni politični uspeh. Svabič pa ni junak, ki je rešil Ljubljano pred Italijani, temveč junak, ki je s srbskimi vojnimi ujetniki ustvaril jedro nove narodne armade in dal novi narodni vladi prvo moralno in realno oporo, katere do Svabiča ni imela. Zgodovinski pogled štajerske razmere Prepeluhu manjka, jasnejše gleda na Koroško, v splošnem pa gleda dobo samo z vidikov Ljubljane in Trsta.

Pripombe k naši prevratni dobi, pogledi na medvojno in predvojno dobo niso zato slika sodobnih gledanj in sodobnih predvojnih, medsebojnih in prevratnih obrazov, temveč redukcija iz časa po 15ih letih nazaj na preteklo dobo. Prepeluhove pripombe niso izpovedi lastne akcije za uveljavljenje lastnih idej, temveč podzavestna kritika lastnih zamujenih prilik in prepuščenih možnosti. Vsa nadarjenost, ambicija in delavnost Prepeluha in tovarišev iz generacije niso rodile sadov, vrednih sposobnosti in sil, katere so dvignile generacijo za naslednico Mladoslavencev, ker jo je intelektualizem zavedel od realne aktivnosti k doktrinarnemu teoretiziranju, ki je odkrivalo in prikazovalo pač probleme, ne pa tudi rešitve problemov. V tem je usoda in zgodovinska tragika Prepeluha in njegove generacije, ki bo v slovenski zgodovini igrala vlogo pri proučevanju naše publicistike in javnega mnenja med našim izobraženstvom v času pred in po svetovni vojni, ki pa bo za slovensko politično zgodovino ostala pomembna samo toliko, kolikor je izraz istočasnih intelektualističnih vplivov na Slovenijo iz sosedstva. Zgodovinar, ki se bo v bodoče bavil s temi vprašanji, bo s pridom uporabljal Prepeluhove pripombe.

Franjo Baš

